

A Study of Pahlavi Government's Supervisory Performance on the Market of Bushehr Port (1941-1945)

Mohammad Jafar Chamankar*

Galia Haghparast**

Abstract

Bushehr Bazaar is one of the oldest markets on the northern shores of the Persian Gulf. The history of this market goes back to the establishment of Bushehr Port during the Afsharid dynasty and further developed during the Zand and Qajar eras. During the Pahlavi period, it was influenced by the political and economic discourses of the time. The market experienced many ups and downs during the reign of Pahlavi I. Although it did not enjoy the prosperity of previous years, it was strongly influenced by the discourse of the modern Iran that was promoted by the central government. This research aims to explore the role of the Pahlavi state in the Bushehr market. The study was conducted using a descriptive-analytical approach, relying on archival documents. The main question this study seeks to answer is: What role did the first Pahlavi government play in overseeing the Bushehr port market and its related economic domains? The results indicate that during the first Pahlavi era, the Bushehr market was heavily influenced by governmental institutions such as the Municipality, the Governorate, and the Finance Department. These entities took necessary actions in areas such as price-setting, combating overcharging and under-delivering, and fighting contraband goods in the market. During critical times, such as the events following the fall of the government in (1941), these institutions also ensured the continuity of market

* Associate Professor of History, Urmia University, southstar_boy@yahoo.com

** M.A. Culture and Ancient Languages, Bushehr –Branch, Islamic Azad University (Corresponding Author),
g_haghparast@yahoo.com

Date received: 28/01/2024, Date of acceptance: 02/08/2024

services and prevented its closure as a vital economic center and the beating heart of the city.

Keywords: Pahlavi I, Persian Gulf, Bushehr Bazaar, Municipality, Supervision.

Introduction

The Bushehr Bazaar is one of the oldest bazaars on the northern shores of the Persian Gulf. The history of this bazaar dates back to the founding of the Bushehr Port during the Afsharid period, and it further evolved during the Zandiyeh and Qajarid dynasties. During the Pahlavi era, the Bushehr Bazaar underwent numerous ups and downs. Although it had lost its past prosperity, it fell under the strong influence of the dominant discourse of modern Iran, to the extent that other institutions were influenced by it.

The purpose of this article, with a focus on the Bushehr market during the Pahlavi era, is to shed light on the aspects and set of supervisory actions of the Pahlavi I government. At the same time, attention has been paid to the question of how the Pahlavi government controlled and supervised the Bushehr market.

Material&Method

The Bushehr Iranology Foundation Archive and the National Documents Center and newspapers form the main basis of this research. Newspapers such as the Persian Gulf and Koshesh are among the sources used in this research. A descriptive-analytical approach has been used to advance the research question. These sources have provided new and fresh information about the research.

Discussion & Result

Finally, it seems that in addition to being the center of gravity of commercial and economic activities during the Qajar and early Pahlavi periods, a variety of goods from around the world were offered in the Bushehr market and it was influenced by trade relations with India and the attention of European powers. With the rise of the Pahlavi I, the Persian Gulf commercial hub was transferred from Bushehr to Khorramshahr and Shahpur Port, but Bushehr still thrived. The Pahlavi government intensified its supervision of the market by creating new institutions such as the Municipality and the Finance Department, and tried to bring Bushehrs economy under its control. The governments policies on commodity smuggling, commodity pricing, combating overpricing and under-delivery, and addressing food shortages indicate an attempt to

regulate the market and address peoples livelihood challenges. In times of crisis, such as the upheaval caused by the fall of the government in September 1941, which led to the collapse of Irans political and economic stability and had negative impacts on the Bushehr market, the government took immediate action, such as drafting by-laws and supervising guilds, to bring order to the chaotic market. They tried to meet peoples needs by importing items such as sugar and wheat. Meanwhile, the government carried out its supervisory activities through the Municipality, which was the driving force behind the Bushehr market. Therefore, in order to supervise the market, the government had to take important steps such as a series of deterrent actions to control commodity smuggling, price commodities in the market, regularly visit shops, census shops, address shortages such as food shortages, and confront hoarders and overpricers, organize active guilds in the market, and organize and prepare a charter for coffee houses, cookhouses, and barbershops. The Bushehr Chamber of Commerce also improved the situation by liberalizing monopolized goods such as sugar, sugar cubes, and tea. Commercial ships, and even English ships, docked at the Bushehr pier and unloaded their cargoes, which included sugar, wheat, and other essential items. This led to an increase in the flow of goods into the Bushehr market.

The collective efforts of the municipality and market inspectors yielded positive results. Food shortages were largely addressed, and more items were made accessible to the public. Similar measures were taken to reduce the prices of other essential commodities. Despite these efforts, challenges persisted. A scarcity of bread and cereals led to public discontent. The shortage of rice also resulted in hoarding and economic strain on citizens. To address these issues, rice was imported from other cities, and rationing of sugar was implemented.

The Bushehr Municipality and the Finance Administration, along with other institutions, made relentless efforts to improve the situation. Regular health inspections and supervision were part of these efforts. However, the market remained unstable, and complete satisfaction among the people was not achieved, but these same actions in the field of market services and its non-closure as the economic center and the beating heart of the city were achieved.

Conclusion

Bushehr market was under strict government supervision during the Pahlavi era, despite economic and political challenges. The findings indicate that the government, by establishing institutions such as the municipality and the finance department, attempted

to gain greater control over the market and implemented measures such as pricing, combating smuggling, and food shortages. These measures led to improved supply conditions and reduced shortages, but market instability and public dissatisfaction persisted. The practical implications of this research indicate that market supervision and regulation can help improve the economic situation, but for sustainable success, more comprehensive approaches and greater institutional cooperation are needed. Limitations of the research include the lack of a deeper examination of the social and cultural impacts of these policies, and it is suggested that future research explore these dimensions.

Bibliography

- Paridar, Mojtabi, "Documents of Bushehr Chamber of Commerce" (2013), Volume 1, Tehran, Bushehr Chamber of Commerce and Abadboom Publication. (In persian)
- Stephen Rai, Germon (1999). "The challenge for power and wealth in the south of Iran from 1750 to 1850 AD", translated by Hassan Zanganeh, Neighbor Publishing, Tehran . (In persian)
- Mozafarizadeh, Alireza (2015). "The rulers of Bushehr and southern ports (1148-1268 A.H./1231-1231)", Bushehr Branch Iranology Foundation, Bushehr.(in persian)
- Mashayikhi, Abdul Karim (2016). "Persian Gulf and Bushehr, political and economic relations between Iran and Europe in the years 1308-1339 AH / 1890-1920 AD", Institute of Contemporary History of Iran, Iranology Foundation Publication.(in persian)
- Merritt, Hawkes (1992)." Iran: legend and reality, travel memories to Iran". Translators: Mohammad Hossein Nazarinejad, Mohammad Taghi Akbari, Ahmad Namee, Astan Quds Razavi Publishing House, Mashhad. (In persian)
- Flore, Willem (2021). "Bushehr, City, Society and Trade (1797-1747)" Vol. 1 and Vol. 2, translated by Esmail Nabipour, Bushehr Foundation of Iranology of Medical Sciences. (In persian)
- Sadaqat Kish, Jamshid (2015). "Bushehr news in Qajar era periodicals, Bushehr artistic field publications", Bushehr.(in persian)
- Cheek, Herbert (2012). "Mr. Cheek's reports on the events of Fars and Bushehr in the First World War", translation: Afshin Perto, Bushehr Province Encyclopaedia, Hamso Publications, Bushehr. (In persian)
- Ricks, Thomas, Kelly, J. Bay (2001)." Arabs and the slave trade in the Pars Sea", translated by Hasan Zanganeh, Navid Shiraz Publishing House, Shiraz. (In persian)
- Zanganeh, Hassan (2000). Annual Report of the United Kingdom in the Persian Gulf, Volume 1, Bushehr Province Encyclopaedia, Bushehr. (In persian)
- Annual reports of the British Consul General Cox's Office in Bushehr (1905-1911/1329-1323 A.H.), by Abdul Karim Meshaikehi, Iranology Foundation Publications, Bushehr.(in persian)

91 Abstract

Belgrave, Sir Charles (1990). Lakh's Sea Travelogue to the Persian Gulf, translated by Dr. Hossein Zulqader, Anahita Publications. (In persian)

Sadid al-Sultaneh, Mohammad Ali Khan (1990). Northern lands around the Persian Gulf and the Sea of Oman, Jahan Masafar Publications.(in persian)

Ya hosseini, Seyyed Qasim (2011). Rais Ali Delwari, British military aggression and southern resistance, Iran's Contemporary History Publications.(in persian)

Dehghani, Hossein (2016). Asnaf Darboshahr, Navid Publishing House, Shiraz. (in persian)

Documents

National Library and Documentation Organization of Iran (SAKMA):

385/355 ۲۹۰۳۰/۸۳۵۴۰ ،۳۵۵۰۰۰۶۷۴، ۳۵۵۰۰۰۶۷۴ ،۲۴۰۷۴۱۰۰۲۵ ،۳۵۵۰۰۰۳۸۵ ،۲۴۰۰۱۵۳۲۶ ،
۳۵۵/۶۹۵. ۲۹۳.۳۲۶۴۸/۳۲۸۷۳، ۲۹۳/۷۰۳۸۶، ۲۹۳/۲۴۰۰۱۳۴۷۳.۳۲۸۱۵.

1681/290.480/260

Publications

Gulf of Iran newspaper, 12th year, No. 7, 5, Saturday, 10th of Bahman 1319, 2 Muharram 1360 AH, 30 January 1941. (In persian)

Gulf of Iran newspaper, 12th year, No. 15, April 1, 1941, April 1, 1941, April 12, 1320. (In persian)

Khaleej Iran newspaper, 12th year, No. 29, Saturday, July 28, 1941, July 19, 1941. (In persian)

Khaleej Iran newspaper, 12th year of SH 26, Saturday July 7, 1320 AH/2 Jumadi al-Thani 1360 AH/January 28, 1941 AD. (In persian)

Khaleej Iran newspaper, 12th year of SH 38, Saturday 8 Shahrivar month 1320 SH/6 Shaban 1360 AH/August 30, 1941 AD. (In persian)

Khaleej Iran newspaper, year 12, Issue 42, 29 Shahrivar 1320 AH/27 Sha'ban 1360 AH/September 20, 1941 AD. (In persian)

Iran Gulf Newspaper, twelfth year, Issue 47, 27 October 1320 AH/27 Ramadan 1360 AH/October 19, 1941 AD. (In persian)

Iran Gulf Newspaper, 13th year, Issue 60, Year 13, 20 June 1321 AD Shamsi/25 Jumadi al-Awwal 1361 AH/June 10, 1942 AD. (In persian)

Information, Q2, No. 456, 14 April 1307/12 Shawwal 1346 AH/April 3, 1928 AD. (In persian)

Information, Q5, No. 1516, 21 December 1310/3 Ramadan 1350 AH/12 January 1350 AQ. (In persian)

Information, Q3, No. 769, 29 April 1308 AH/ 9 Dhu al-Hijjah 1347 AH/19 May 1929 AD. (In persian)

Habal al-Mattin newspaper, 33rd year, No. 23, 2nd August 1304 AH, 4th Muharram 1344 AH/24 July 1925 AD. (In persian)

Habal al-Mattin newspaper, 34th year, no. 23, 8th of December 1305 AH, 24th of Jumadi Awl 1345 AH/30 November 1926 AD. (In persian)

Habal al-Matin newspaper, year 36, issue 3, 5th of December 1306 AH, 2 Rajab 1346 AH / 27 December 1927 AD. (In persian)

Habal al-Matin newspaper, year 36, issue 17 14th April 1307, 11th Shawwal 1346 AH, 3 April 1928.
(In persian)

Articles

Asadpour, Hamid (2018). Historical obstacles to the development of Bushehr in the Pahlavi period, historical researches of Iran and Islam, volume 13, number 2. (In persian)

Chamankar, Mohammad Jaafar (1401). The causes of the development of goods smuggling and its consequences on the economy of the islands and ports of the Persian Gulf and the Sea of Oman during the first Pahlavi period, Scientific Quarterly Journal of Criminal History Studies, 9th year, 32nd issue, spring (2019). (In persian)

The impact of the Second International War on the decline of the economic status of Bushehr port, 9th year, 1st issue, 17 consecutive, autumn and winter. (In persian)

Haghparast, Galia (2021). World War II and the presence of the Allies in Bushehr port (1320-1323), Foreign Relations History Quarterly, 23rd year, number 89, winter. (In persian)

بررسی عملکرد نظارتی دولت پهلوی بر بازار بندر بوشهر (۱۳۲۰ - ۱۳۰۴ هـ.ش)

محمدجعفر چمنکار*

گالیا حق پرست**

چکیده

بازار بوشهر، میراثی از دوران افشاریه، شاهدی بر تاریخ غنی تجاری در کرانه‌های خلیج فارس است. این بازار باستانی، در گذر زمان، از جمله در دوره‌های زندیه و قاجاریه، تکامل یافت و شکوفا شد. در دوران پهلوی، بازار بوشهر شاهد تحولات سیاسی و اقتصادی بود که بر رونق آن تأثیر گذاشت. در دوره پهلوی اول، این بازار فراز و نشیب‌های زیادی را تجربه کرد و تحت تأثیر گفتمان نوین ایران قرار گرفت، که بر نهادهای محلی نیز تأثیرگذار بود. این پژوهش در پی آن است که به نقش دولت پهلوی در بازار بوشهر بپردازد. پژوهش حاضر به روش توصیفی - تحلیلی و با تکیه بر اسناد آرشیوی انجام شده است. سؤال اصلی این پژوهش این است که دولت پهلوی اول چه نقشی در نظارت بر بازار بندر بوشهر و حوزه‌های اقتصادی مرتبط با آن داشته است؟ نتایج این تحقیق نشان می‌دهد که بازار بوشهر در دوران پهلوی اول به شدت متأثر از نهادهای دولتی به مانند بلدیة، فرمانداری و مالیه بوده بطوریکه این نهادها اقدامات لازم را در زمینه نرخ‌گذاری، مقابله با گران‌فروشی و کم‌فروشی و همچنین مبارزه با قاچاق کالا در بازار به عمل می‌آوردند و در مواقع بحرانی به مانند تحولات ناشی از سقوط دولت و شهریور ۱۳۲۰ هم اقدامات لازم را در زمینه خدمات‌رسانی بازار و عدم تعطیلی آن به‌عنوان مرکز اقتصادی و قلب تپنده شهر به عمل آوردند.

* دانشیار گروه تاریخ، دانشگاه ارومیه، southstar_boy@yahoo.com

** کارشناسی ارشد، فرهنگ و زبان‌های باستانی، دانشگاه آزاد واحد بوشهر (نویسنده مسئول)،
g_haghparast@yahoo.com

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۴/۲۵، تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۷/۱۴

کلیدواژه‌ها: پهلوی اول، خلیج فارس، بازار بوشهر، بلدیه، نظارت.

۱. مقدمه

بندر بوشهر در دوران قاجار در مقطعی از سال‌های قرن نوزدهم میلادی، مرکز حکمرانی بنادر و جزایر خلیج فارس بود. از این رو بندری قابل اتکا و دارای ظرفیت‌های سرمایه‌گذاری در حوزه‌های اقتصادی و حتی سیاسی و فرهنگی محسوب می‌شد و توجه حاکمان را به خود جلب کرده بود. میزان صادرات و واردات به بندر بوشهر و آمار کشتی‌هایی که از کشورهای گوناگون در این بندر پهلو می‌گرفتند حاکی از اهمیت این بندر بود. این اهمیت به اقتصاد بازار و رونق آن کمک فراوانی کرد. وجود اجناس مرغوب و مختلف از کشورهای حاشیه خلیج فارس از عراق گرفته تا عثمانی و هندوستان و لندن و منچستر نشان‌دهنده تنوع در اجناس و اقلام گوناگون و همچنین قدرت انتخاب مردم در برگزیدن کالاهای اساسی بود. اشتغال اصناف گوناگون متشکل از اقلیت‌های مذهبی و دینی به مانند کلیمی‌ها، ارمنی‌ها و صائین، در راسته‌های بازار ارگ، معین‌التجار و حاج رئیس از دیگر ویژگی‌های بازار بوشهر بود. با انتقال قدرت از سلسله قاجار به پهلوی حضور دولت در سازماندهی و نظارت بر حوزه بازار و انسجام بخشی به دکانین و کسبه بازار به محوریت نهادهای دولتی از جمله بلدیه و فرمانداری بیش از پیش گردید. دولت با هدف سازماندهی و مدرن کردن زیر ساخت‌های شهری که بازار در محور آن قرار داشت عمل می‌کرد. در ابتدا با تسطیح و تنظیف خیابان‌ها و بازار و وضع قوانین و مقررات ویژه بر اصناف و کسبه تا حدودی موفق عمل نمود اما در ادامه با توجه به محدودیت‌ها و موانع پیش رو که در نهایت با تحولات سیاسی ناشی شهریور بیست هم‌زمان گردید، تا حدودی این اقدامات ناکام ماند. از این روی سؤال اصلی این پژوهش این است که دولت پهلوی اول چه نقشی در نظارت بر بازار بندر بوشهر و حوزه‌های اقتصادی مرتبط با آن داشته است؟ در نهایت نتیجه گرفته می‌شود که دولت پهلوی اول از طریق شبکه‌ای از نهادهای وابسته به دولت به مانند؛ فرمانداری، بلدیه، مالیه و گمرک تمامی حوزه‌های مرتبط با بازار را تحت کنترل و نظارت خود قرار می‌داده است.

۲. پیشینه پژوهش

بررسی‌ها نشان می‌دهد که در مورد بازار بوشهر تاکنون اثر مستقلاً بانگاه تاریخ نگارانه و با تکیه بر اسناد و منابع آرشیوی و روزنامه‌ها صورت نگرفته است. فقط بصورت کلی در

بررسی عملکرد نظارتی دولت پهلوی بر ... (محمدجعفر چمنکار و گالیا حق پرست) ۹۵

سال‌های اخیر دو کتاب از آقای سیامک برازجانی (۱۳۹۷) با نام‌های «تاریخ شفاهی بازار بوشهر: خاطرات حاج غلامعلی نبوی جلد ۱» و «تاریخ شفاهی بوشهر: چگونگی ایجاد تشکلهای صنفی و اتاق اصناف بوشهر جلد ۲» (۱۳۹۹). به چاپ رسیده است. برازجانی در این آثار با بهره‌گیری از خاطرات زنده یاد نبوی و همچنین تعدادی از اسناد اتاق بازرگانی بوشهر صرفاً به نقش اصناف در بازار پرداخته است. اما پژوهش پیش رو حاوی مطالب تازه و قابل توجهی است که با بهره‌گیری از منابع دست اول تاریخی، اسناد آرشیو تاریخی و با رعایت کرونولوژی تاریخی سیر شکل‌گیری بازار بوشهر را توصیف و تحلیل نموده و با تمرکز بر دوران پهلوی اول به اقدامات دولت در این برهه زمانی و تحولات اقتصادی و اجتماعی شکل گرفته بر بازار بوشهر می‌پردازد.

۳. پیشینه بازار بوشهر

پیشینه تأسیس بازار و شکل‌گیری آن در بوشهر را می‌توان هم‌زمان با سال‌های اولیه تجدید بنای این شهر در دوران افشاریه و توسط حکمرانان محلی آل مذکور دانست. (کازرونی، ۱۳۶۷: ۴۷-۵۶) اطلاعات دقیق و مستندی در مورد چرایی و چگونگی شکل‌گیری بازار در بوشهر پیش از سلسله افشاریه در دست نیست. این‌گونه به نظر می‌رسد که کالبد اولیه بازار مرکزی شهر در این زمان شکل گرفته و در دوران سلسله زندیه که هم‌زمان با توجهات ویژه به بوشهر بود به اوج رونق و شکوفایی رسیده باشد. (همان: ۵۷) بر اساس گزارش‌ها و اسناد موجود در این زمان تعدادی بازار مجزا در بوشهر وجود داشته است. (گرمون رای ۱۳۷۸: ۳۱) بازار ارگ واقع در کنار عمارت گلستان، مقر حکمرانی آل مذکور، از جمله بازارهای پررونق این زمان بوده است که اصناف مختلفی از بازار را شامل می‌شده است. (مظفری زاده، ۱۳۹۵: ۴۴۰) توجه قدرت‌های اروپایی به ویژه انگلستان به خلیج فارس و بوشهر در دوران زندیه که منجر به انعقاد قرارداد معروف پرایس - سعدون (نماینده حاکم بوشهر) در سال ۱۱۷۷ ه. ق/ ۱۷۶۳ گردید را نیز می‌توان یکی از مهم‌ترین دلایل توجه به تجارت و رونق بازار بوشهر در این زمان دانست. (مشایخی ۱۳۸۶: ۷۵)

هم‌زمان با تثبیت قدرت قاجاریه، بوشهر و بازارش اندک اندک راه ثبات در پیش گرفته و به ترتیب حجره‌ها و تیمچه‌های دیگری به بازار اصلی شهر اضافه گردید. (بلگریو ۱۳۶۹: ۱۹۶) ارتباطات تجاری با شبه‌قاره هندوستان و مراودات اقتصادی که در این زمان میان بندر بوشهر و بمبئی صورت می‌گرفته، بازار بوشهر را مملو از کالاهای تجاری و مصرفی می‌کرده

است. (صداقت کیش ۱۳۹۵: ۳۹). رونق گمرک بوشهر و میزان صادرات و واردات آن و حوزه‌ی تعاملات اقتصادی این گمرک که کرانه‌های جنوبی خلیج فارس و هندوستان و شرق آفریقا را در بر می‌گرفت موجب وفور اجناس گوناگون تجاری در بازار بوشهر می‌گردید و در برخی از مواقع در بازار بوشهر در نیمه اول عصر قاجار حتی خرید و فروش برده نیز صورت می‌گرفت. (ریکس، کلی ۱۳۸۰: ۲۹ - ۲۵) علاوه بر نقش گمرک به‌عنوان یکی از مهم‌ترین عوامل رونق بازار در بوشهر، می‌توان به تجارتخانه‌های داخلی و خارجی و نمایندگی‌های آنان اشاره نمود که حضور آنان در کنار تاجران و بازرگانان داخلی، چهره‌ای بین‌المللی همراه با تسامح و مدارا به بازار بوشهر می‌داده است. (چیک ۱۳۹۲: ۷۱)

بازار بوشهر از قسمت‌های مختلف همچون بازار طلافروش‌ها، قصاب‌ها، آهنگرها، ماهی‌فروش‌ها، مرغ‌فروش‌ها، قالی‌فروش‌ها، رنگرزه‌ها، کلاه‌فروش‌ها و فضا‌هایی به‌عنوان تجارتخانه، تشکیل شده بوده است. (کازرونی، ۱۳۶۷: ۵۶) تقسیم‌بندی بازار از جنوب به شمال شامل دو قسمت می‌شده که قسمت اول بازار میوه و تره‌بار با ارائه خدمات عمومی و قسمت دوم نیز بازار ماهی‌فروش‌ها و زرگران بوده که بازار تجاری عمومی محسوب می‌شده است. قسمتی از بازارچه که قبل از عمارت ارگ قرار داشته نیز یکی از قسمت‌های مهم بازار بوده که خدماتی نیمه عمومی را به مشتریان ارائه می‌داده است. (مظفری زاده ۱۳۹۵: ۴۴۰)

بازار بوشهر در دوران قاجار به ویژه عصر ناصری با داشتن ۲۴۰ باب مغازه مرکز ثقل تعاملات و ارتباطات تجاری و فرهنگی مردمان بوشهر و سایر اقلیت‌های دینی و مذهبی و نمایندگان تجاری شرکت‌های اروپایی بوده و علاوه بر آنکه یکی از قطب‌های اصلی اقتصاد ایران و خلیج فارس محسوب می‌شده است در تحولات سیاسی رخ داده در بوشهر نیز پیشگام بود. (سدیدالسلطنه ۱۳۷۱: ۴۳) پس از تغییر سلطنت در ایران و روی کار آمدن سلسله پهلوی، در دوران پهلوی اول بازار بوشهر علی‌رغم جابه‌جایی کانون تجاری و بازرگانی خلیج فارس از بوشهر به خرمشهر و بندر شاهپور کماکان از رونق برخوردار بود. اقدامات بلدییه بوشهر در هماهنگی با دولت وقت هم‌زمان با گسترش خیابان‌ها به گسترش حوزه بازار نیز کمک کرد.

۴. بازار بوشهر در عصر پهلوی

بوشهر در حالی وارد مرحله تازه‌ای از تاریخ خود شده بود که چند دهه از دوران رونق و اهمیت خود فاصله گرفته بود. (فلور ۱۳۹۹: ۴۹۶/۲) نهادها و موسسات نوین تمدنی که ورود آنها در بوشهر سابقه داشت در این دوران به صورت اساسی پایه‌گذاری و شروع به فعالیت

بررسی عملکرد نظارتی دولت پهلوی بر ... (محمدجعفر چمنکار و گالیا حق پرست) ۹۷

نمودند. نهادهایی به مانند بلدیة، عدلیه، نظمیه، مالیه و غیره هرکدام از این سازمان‌ها به فراخور وظایف تعیین شده، اقدام به ایجاد تغییراتی در سطح شهر نمودند. این سازمان‌ها نقش بسیار مهمی در ساماندهی امور شهری از خود به جا گذاشتند. (کاکس ۱۳۷۷: ۸۲) اما نکته اساسی آنجا بود که با توجه به جابجایی کانون تجاری از بوشهر به خوزستان و خرمشهر و آبادان، بوشهر عصر رضاشاه دیگر آن رونق سال‌های پیش خود را نداشت. (حق پرست ۱۴۰۰: ۳۳) با تأسیس و افتتاح راه آهن سراسری جنوب در خوزستان معادلات تجاری و اقتصادی خلیج فارس در دوران پهلوی اول به سود این شهر رقم خورد و از قیل آن مهاجران بیشماری با حرفه‌های گوناگون راهی خرمشهر، آبادان و خوزستان شدند. (پریدار ۱۳۹۳: ۱۱۴)

در سال‌های اولیه حکومت رضاشاه پهلوی جایگاه تجاری بندر بوشهر رو به افول گذاشت. (اسدپور ۱۳۹۹: ۲۱۸). تصمیم به قانون انحصاری کردن تجارت نیز در این زمان خود به عامل مهمی برای تحت فشار قرار دادن تجار بوشهری شد و همین عامل نیز بر سرعت مهاجرت آنان افزود. (حق پرست ۱۴۰۰: ۳۴) از جمله اقدامات مثبتی که در این زمان صورت گرفت تسطیح خیابان‌ها، اختصاص مکان‌هایی برای بازار و بازاریان، تنظیم قیمت مواد غذایی و همچنین اصرار بر تمیز نگه داشتن حمام‌های عمومی و مغازه‌ها بود. (فلور ۱۳۹۹: ۲ / ۵۲۲).

لازم به ذکر است که در سال‌های واپسین عصر قاجار که ایران و بوشهر دوران ملت‌هت‌پس از جنگ جهانی اول را پشت سر می‌گذاشتند بازار و اقتصاد بوشهر تحت تأثیر آثار مخرب جنگ جهانی در جنوب قرار داشت. (یا حسین ۱۳۹۱: ۴۱) پس از خروج انگلیسی‌ها تا روی کار آمدن رضاخان میرنپنج وضعیت بوشهر، تجارت و اقتصاد بازار آن متأثر از عدم نظارت حکومت مرکزی و عدم امنیت لازم که پیش زمینه رشد تجارت و رونق بازار به نحو مطلوب بوده است. (زنگنه ۱۳۷۹: ۳۷)

در دوران رضاشاه هم‌زمان با ایجاد نظم و تأمین امنیت کاروان‌ها و ساربانان که مسئول حمل و یا انتقال کالا به بوشهر بودند وضعیت بازار بوشهر نیز تا حدودی رو به بهبودی گذاشت. (همان: ۷۰) در طی این سال‌ها اگرچه سیاست‌های بازدارنده‌ای از طرف دولت به منظور جلوگیری از قاچاق کالا در بوشهر و بنادر صورت گرفت اما این سیاست مقطعی بود. (حبل‌المتین، س ۳۶، ش ۳، ۵ دی ماه ۱۳۰۶ ش/ ۲ رجب ۱۳۴۶ ق: ۸) ایجاد ثبات و امنیت در این دوران نوید بخش رونق بازار بوشهر بود. (حبل‌المتین، س ۳۴، ش ۲۳، ۸ آذر ۱۳۰۵ ش/ ۲۴ جمادی الاول ۱۳۴۵ ق: ۱۹) هم‌زمان با تعریض و تسطیح خیابان‌های مرکزی و منتهی به بازار شهر، برای دکاکین و بازارها مکان‌یابی مناسب صورت گرفت و از مغازهداران

خواسته شد تا نظافت شهر و حوزه‌ی بازار را رعایت نمایند. علی‌رغم این اقدامات اما کمبود پول در دست مردم که از پیامدهای تحریم نقره در سال‌های اولیه عصر رضا شاهی در بوشهر بود موجب شده بود تا اوضاع بازار در بوشهر به شدت کساد و بی‌رونق باشد. (زنگنه ۱۳۷۹: ۱۱۸)

قیمت اجناس در بازار دارای نوسان فراوانی بود. بخشی از دلایل این رکود را می‌توان اقتصادی که ناشی از شرایط اقتصاد جهانی بود دانست (که پیامد آن کاهش واردات به بنادر و گمرکات ایران بود) و بخشی نیز به مسائل سیاسی روز مربوط می‌شد. (اطلاعات، س ۵، ش ۱۵۱۶، ۲۱ دی ماه ۱۳۱۰ش/۳رمضان ۱۳۵۰ق: ۲) به‌عنوان مثال شورش عشایری که در جنوب ایران و به مرکزیت شیراز روی داد تا حدود زیادی مسیرهای داخلی تجارت و بازرگانی را به بندر بوشهر مختل و ناامن نمود. (حبل‌المتین، س ۳۶، ش ۳، ۵ دی ماه ۱۳۰۶ش/۲رجب ۱۳۴۶ق: ۱۶-۱۵) از همین روی اقدامات بازدارنده‌ای از سوی دولت در مقابله با قاچاق کالا صورت گرفت. اما این اقدامات تأثیرات آن‌چنانی در جلوگیری از این پدیده اقتصادی نداشت. بازار بوشهر در دوران پهلوی اول متأثر از شرایط روز و زمانه خود از طریق تجارت‌خانه‌های فعال در این حوزه و همچنین گمرک با مناطق همجوار در ارتباط بود اگرچه این تعامل تجاری به مانند دوران قاجار و دوره‌هایی که بوشهر و بازار آن مورد توجه بود نبود چرا که در دوران پهلوی مرکز تجارت در خلیج فارس به خرمشهر منتقل شده بود و این موضوع نیز بر روی بازار بوشهر تأثیر گذار بود. عمده‌ترین کالاهای وارده به بازار بوشهر در سالهای پیش از شهریور بیست و دوران پهلوی اول شامل؛ نیل، قماش اروپایی، قماش هندی، شکر، قند، چای، شال کشمیری، وسایل چینی، پارچه پشمی، برنج، لاک، فلفل، کفش، کلاه، عصا، کتان، شاهدانه، آلات موسیقی و غیره بودند و در مقابل کالاهایی که خارج می‌شدند شامل محصولات دامی، گوشت، لبنی جات، سیفی جات، فرش و نمد و غیره بودند. در سال‌های پس از شهریور بیست نیز بیشتر کالاهایی که وارد بوشهر و بازار آن می‌شدند بیشتر شامل خشکبار، ادویه، فلفل، مواد شیمیایی و دارویی، نمک، گوگرد، پشم، کرک، پنبه و پوشاک و غیره بودند. (ساکما، ۳۲۵۱۶/۲۹۳: ۱۰)

۵. اقدامات و نظارت دولت بر بازار

۱.۵ قاچاق کالا و اقدامات بازدارنده بر علیه آن

در سال‌های ابتدایی حکومت رضاشاه پهلوی، قاچاق کالا در بیشتر نقاط و نواحی ساحلی خلیج فارس رواج داشت و امری رایج و متداول بوده است. (چمنکار، ۱۴۰۱: ۹۱) در اکثر نواحی ساحل خلیج فارس از بندر چابهار گرفته تا بندرعباس و بوشهر و دیلم و گناوه کالاهای قاچاق که عمدتاً از نواحی جنوبی خلیج فارس به این نواحی می‌آمدند به وفور دیده می‌شد. (حبل‌المتین، س ۳۶، ش ۳۱-۳۰، ۱۹ تیر ۱۳۰۷ ش / ۲۲ محرم ۱۳۴۷ ق: ۱۹-۱۷) هم‌زمان با اقدامات و تغییرات سیاسی رخ داده در مرکز ایران، سیاست‌های دولت در بوشهر به منظور برخورد با قاچاق کالا آغاز شد و اقدامات اولیه جهت پیشگیری از این پدیده به عمل آمد. (حبل‌المتین، س ۳۶، ش ۱۵، ۱۳ اسفند ۱۳۰۶ ش / ۱۳ رمضان ۱۳۴۶ ق: ۱۱) اکثر قاچاقچیان که در سواحل خلیج فارس از جمله بندر بوشهر و گناوه و دیلم فعالیت می‌کردند دارای قایق‌های موتوری تندرو بودند که این امر مقابله با آنان را از سوی گمرکات و دولت وقت با مشکلات فراوانی روبرو می‌ساخت. چرا که زورق‌ها و تجهیزات شرعی اداره‌ی گمرک بوشهر توانایی تعقیب و پیگرد قاچاقچیان را نداشتند و عمدتاً با مشکل مواجه می‌شدند. (ساکما، ۱۵۳۲۶: ۲۴۰۰: ۲). هر ساله رئیس کل گمرکات جنوب صورت اجناس و کالاهای توقیفی توسط مأموران خود را به مرکز ارسال و در اختیار وزارت مالیه قرار می‌داده است. بر این اساس نظمی بوشهر هم بر شدت نظارت خود بر مسافری می‌افزود و گزارش‌های روزانه خود را در اختیار گمرک بوشهر قرار می‌داده است. در یکی از راپورت‌های نظمی بوشهر اشاره به حمل اجناس قاچاق توسط مسافری و گردشگران شده است که نظمی مرکزی بوشهر این اجناس را کشف و در اختیار اداره‌ی گمرک گذاشته بود. (ساکما، ۱۵۳۲۶: ۲۴۰۰: ۴) راپورت چینی بوده‌اند که در فرصت مقتضی نحوه و زمان ورود اجناس قاچاق را از مناطقی به مانند بحرین، کویت، عسلویه، دلوار و رامهرمز به بوشهر اطلاع می‌داده‌اند و نظمی و گمرک بوشهر را از نحوه و زمان ورود این اجناس مطلع می‌کردند. (ساکما، ۱۵۳۲۶: ۲۴۰۰: ۴). از همین روی نیز حساسیت اداره‌ی گمرکات جنوب و نهادهای مربوطه بر روی این بنادر بیشتر از سایر نقاط بوده است. روستای خنج در لارستان نیز یکی از مهم‌ترین مناطق قاچاق بوده است که در ارتباط تنگاتنگ با بنادر ثلاثه قرار داشته است.

علاوه بر اجناس و کالاهای مختلفی که به صورت قاچاق وارد بوشهر می‌شده‌اند پاره‌ای از اجناس نیز بوده‌اند که با توجه به کمبود آن در بازار بوشهر متقاضی فراوان داشته است و این

اجناس در اختیار مشتریان قرار می‌گرفته است. اجناسی مانند؛ زیرپیراهنی نخ، پارچه ابریشمی، قالی ایرانی کهنه، فنجان قهوه‌خوری، بشقاب، پارچه نخ، ظروف طبخ، چای، شکر، قند، برنج، سیگار، فلفل، زردچوبه، نشاسته و قهوه. (حبل‌المتین، س ۳۶، ش ۵، ۳ دی ۱۳۰۶ ش/ ۲ رجب ۱۳۴۶ ق: ۸) در برخورد با ورود اجناس و کالاهایی که دولت وقت ورود آن را به سواحل شمال خلیج فارس و بندر بوشهر قدغن اعلام نموده بود نیروها و گشت‌های دریایی مستقر در بوشهر و بنادر نقش مهمی را ایفا می‌نموده‌اند. لازم به ذکر است که در میان نیروهای امنیه، افرادی بودند که با دریافت رشوه اجازه عبور به اجناس و کالاهای قاچاق به بوشهر را می‌داده‌اند از این روی تکیه دولت بیشتر بر روی ناوگان دریایی مستقر در خلیج فارس بود. (ساکما، ۱۵۳۲۶: ۲۴۰۰۳) دولت به منظور مقابله با قاچاق در بوشهر اقدامات ویژه‌ای را انجام می‌داده است که یکی از مهم‌ترین این اقدامات انحصار کالاها و اجناس بود. برنامه‌های ویژه‌ای که دولت برای جلوگیری و یا کاهش کالاهای قاچاق و اجناس مرتبط با آن تدارک دیده بود تا حدود زیادی مؤثر واقع شد. (کاکس ۱۳۸۶: ۱۶۲)

۲.۵ نظارت بر بازار و نرخ‌گذاری اجناس

بلدیه بوشهر یکی از قدیمی‌ترین بلدیة‌های جنوب ایران و خلیج فارس در سال‌های ۲۹-۱۳۲۸ ه.ق برای اولین بار شروع به فعالیت نمود. (کاکس ۱۳۷۷: ۸۲) تسطیح خیابان‌ها و شوارع بوشهر، ساماندهی دکاکین بازار و نظارت بر اجناس و نرخ‌گذاری بر روی این اجناس از مهم‌ترین اقدامات بلدیة در پهلوی اول بوده است. (اطلاعات، س ۳، ش ۲۹، ۱۷۶۹ رده‌یشت ۱۳۰۸ ش، ۳) بلدیة در بوشهر از سوی دولت موظف بوده است با کنترل قیمت‌ها در بازار، نظارت بر اصناف و بازاریان را بیشتر نموده تا علاوه بر ارائه اجناس با کیفیت در بازار شهر، تابدانجا که امکان آن فراهم بوده است از میزان گران‌فروشی‌های برخی از دکاکین بکاهد. (ساکما، ۲۹۳/۷۰۳۸۶: ۵) علاوه بر این بلدیة یکی از مهم‌ترین منابع درآمدی خود را که حق شبگردی و مالیات آن بوده است نیز از دکاکین بازار بوشهر دریافت می‌کرده است در اصطلاح به این منبع درآمد " داروغگی" می‌گفته‌اند. جمع‌آوری عواید مالیات داروغگی از بازاریان بوشهر در بیشتر مواقع موجب اختلاف این اداره با اداره‌ی مالیة بوشهر می‌شده است. (ساکما، ۲۴۰۷۴۱۰۰۲۵: ۴) از سوی بلدیة بوشهر به منظور حفاظت از بازار در شب اقدامات لازم جهت روشنایی آن صورت گرفته و بر این اساس هر شب مامورانی از سوی بلدیة مامور نظارت و سرکشی بازار بودند. (ساکما، ۲۹۳/۳۲۸۷۳: ۴)

بررسی عملکرد نظارتی دولت پهلوی بر ... (محمدجعفر چمنکار و گالیا حق پرست) ۱۰۱

وظیفه سرکشی به این قسمت بازار بر عهده‌ی شعبه روشنایی در بلدییه بود که مأمورین آن شعبه با شرح وظایف بدین کار رسیدگی می‌کرده‌اند. اداره‌ی بلدییه در عوض ارائه چنین خدماتی به بازاریان از دکاندارها در بعضی از ماه‌ها مبلغی در حدود پانصد دینار و در بعضی از ماه‌های دیگر نیز چیزی در حدود هفتصد و پنجاه دینار اخذ می‌کرده است. (ساکما، ۲۹۳/۳۲۶۴۸: ۶) استدلال اداره‌ی مالیه بوشهر اینگونه بوده است که در اکثر شهرها و ولایات ایران دریافت مالیات شبگردی بر عهده‌ی مأمورین مالیه همان شهر بوده است. بر این اساس و با چنین استدلالی است که اداره‌ی مالیه با حمایت‌های صورت گرفته از سوی وزارت مالیه و اعتراضات و ناراضی‌های اصناف و کسبه بوشهر، بلدییه بوشهر را از دریافت مالیات شبگردی منع می‌کند. (ساکما، ۳۵۵/۶۹۵: ۳) در مقابل، وزارت داخله که بلدییه بوشهر تحت نظارت این وزارت خانه عمل می‌کرده است از اداره‌ی مالیه بوشهر می‌خواهد که تا دریافت لایحه جدیدی در این خصوص، کار را بر اداره بلدییه بوشهر دشوار نسازند و تا جای ممکن با این اداره همکاری نمایند تا بعد از تصویب لایحه جدید تکلیف امور محوله و نحوه‌ی مالیات‌گیری مشخص شود. (ساکما، ۳۵۵/۶۹۵: ۲)

تداخل وظایف مأمورین مالیه و بلدییه و عدم روشن نمودن تکلیف دکان داران بازار بوشهر در پرداخت مالیات شبگردی موجب اعتراض تاجران بوشهر را نسبت به مأمورین مالیه فراهم نمود. (ساکما، ۳۵۵/۳۴۳: ۲) پس از مدتی با توجه به وجود آمدن چنین وضعیتی که عمدتاً باعث ناراضی‌های کسبه و بازاریان شده بود سرانجام دریافت مالیات داروغگی از عواید و درآمدهای بلدییه حذف گردید. (ساکما، ۳۵۵/۳۴۳: ۶)

۳.۵ کمبود ارزاق و نان و مقابله با گران‌فروشی

در بازار معمولاً به‌واسطه کمبود ارزاق و سایر اقلام خوراکی، روزانه گرانی رخ می‌داده است و این امر تا حدود زیادی بر معیشت مردم بازار تأثیر می‌گذاشته است. معمولاً در زمستان‌ها قصابان و بازاریان بوشهر دچار کمبود گوشت می‌شده‌اند و همین امر به التهاب بازار می‌افزوده است. (اطلاعات، س ۲، ش ۴۵۶، ۱۴ فروردین ۱۳۰۷ ش/ ۱۲ شوال ۱۳۴۶ ق: ۳) در شیراز به‌صورت هم‌زمان یک من گوشت گوسفند یک قران و در بوشهر یک من به قیمت هفت قران به فروش می‌رسیده است، چنین تفاوت قیمتی ناشی از کمبود گوسفند در داخل بوشهر بوده است؛ بنابراین قصابان و متولیان امر مجبور می‌شده‌اند که گوسفند را از شیراز و یا کازرون و نواحی اطراف به بازار بوشهر وارد و از افزایش قیمت‌ها جلوگیری نمایند. (ساکما، ۳۵۵/۰۰۶۷۴: ۴)

علاوه بر افزایش قیمت گوشت به دلیل کمبود آن در بازار در پاره‌ای از مواقع نان هم با افزایش قیمت روبه‌رو می‌شد. (چمنکار ۱۳۹۹: ۲۱) در پاره‌ای از مواقع، بلدیه به صلاح‌دید خود و در هماهنگی با خبازان قیمت نان را اندکی بالا می‌برد تا آنان متضرر نشوند. (ساکما، ۲۰۰۶۷۴: ۳۵۵). در بیشتر مواقعی که بازار با کمبود تأمین ارزاق و گرانی‌های شدید روبه‌رو می‌شد این اداره‌ی بلدیه و بعدها شهرداری بوده که به این قضایا ورود می‌کرده است و جهت بررسی و کنترل گرانی‌ها وارد عمل می‌شد. هم‌زمان با افزایش قیمت گندم و جو اداره‌ی بلدیه از گندم‌های ذخیره شده در انبارهای خود برای تزریق به بازار و خبازی‌ها استفاده می‌کرده است.

نرخ ارزاق توسط بلدیه مشخص می‌گردید و هرگونه مخالفت با آن مخالفت با نظم و مقررات تلقی محسوب و با هرگونه بی‌نظمی برخورد می‌شده است. چرا که بلدیه از قدرت پشتیبانی وزارت داخله و حکومت بنادر و بعدها فرمانداری بوشهر برخوردار بود. (محمدی و اسدپور ۱۴۰۱: ۱۴۶ - ۱۴۵) قیمت‌گذاری سالیانه بلدیه در بازار تا حدودی موجب تثبیت نرخ‌ها بوده، اگرچه ممکن بود در پاره‌ای از مواقع صاحبان مغازه‌ها از این قیمت‌ها تخطی کنند و بر قیمت اجناس و یا ارزاق خود بیفزایند. سالیانه از سوی بلدیه اجناس و ارزاق مورد نیاز در بازار بوشهر مشخص و به وزارت داخله نیز ارسال می‌شده است. عموماً اجناسی به مانند، گندم، برنج، سیب‌زمینی، حبوبات، مواد لبنی، سقط‌فروشی (فروشنده کالاهای خرده‌ریز، خرده‌فروش) خشکبار، مواد خام و دخانیات توسط بلدیه نرخ‌گذاری و در اختیار دکان‌داران قرار می‌گرفته است. (ساکما، ۲۰۰۶۷۴: ۳) وزارت داخله هم در راپورت‌ها و نامه‌های مختلف و پیاپی بلدیه بوشهر را موظف به رسیدگی بر جریان امور شهری به‌ویژه بازار می‌نموده و بدین منظور حکومت بنادر و بعدها فرمانداری وقت را موظف به همکاری و نظارت بر عملکرد بلدیه می‌کرده است. (محمدی و اسدپور ۱۴۰۱: ۱۴۶)

به منظور تأمین نیازهای مردم بوشهر که در پاره‌ای از مواقع در بازار با کمبود اقلام مورد نیاز به مانند روغن خوراکی در مضیقه قرار می‌گرفته‌اند؛ وزارت داخله در هماهنگی با اداره‌ی گمرکات بوشهر و حکومت بنادر خواستار تأمین نیازهای بلدیه و بازار بوشهر می‌شده‌اند. اداره‌ی بلدیه کمبود روغن خوراکی در بازار بوشهر را در تعامل با اداره‌ی گمرک بوشهر تأمین و جبران می‌نموده است. مقابله با کم‌فروشی در بازار بوشهر از جمله مهم‌ترین وظیفه بلدیه بوده که مرتکبین و دکانین مرتبط با آن به موجب قانون تعقیب و تحت پیگرد قرار می‌گرفته‌اند. (فلور ۱۳۹۹: ۵۹۵/۲) به همین منظور دایره‌ی ارزاق بلدیه به‌منظور جلوگیری از این اقدام و

بررسی عملکرد نظارتی دولت پهلوی بر ... (محمدجعفر چمنکار و گالیا حق پرست) ۱۰۳

مقابله با کم‌فروشان در بازار بوشهر اختطاریه‌ای صادر نموده و راهکارهای مبارزه با کم‌فروشی را در برخورد با فروشندگان و کاسبان کم‌فروشی که از قانون تخطی می‌کردند در دستور کار قرار داد. (ساکما، ۳۵۵۰۰۶۷۴: ۳). در سال‌های اولیه حکومت پهلوی، در بوشهر بیشترین نظارت‌ها از سوی بلدیّه بر روی کنترل قیمت ارزاق، قصابی‌ها، خبازی‌ها و تأمین مایحتاج اولیه مردم در بازار صورت می‌گرفت.

۶. اصناف بازار

صنّف‌های مختلفی در بازار بوشهر مانند سالیان پیش از عصر پهلوی مشغول به فعالیت بودند که معمولاً این اصناف چارچوب و شاکله اصلی بازار را تشکیل می‌داده‌اند. بازار از صنوف گوناگونی مانند؛ عطاری‌ها، بزازها، کله‌پزها، چینی‌بندزن‌ها، خیاط‌ها، قصاب‌ها، نانوايان، سلمانی‌ها، قهوه‌خانه‌ها، سمسارها، صراف‌ها، طلافروش‌ها، ماهی‌فروش‌ها و دست‌فروش‌ها تشکیل می‌شده است. (دهقانی ۱۳۹۶: ۳۴۵). در برخی از مواقع اصناف بوشهر به پاره‌ای از تصمیم‌گیری‌ها که در تضاد با منافع اصناف قرار می‌گرفته است واکنش صریح نشان می‌داده‌اند. در یکی از این گونه موارد که در سال ۱۳۰۷ ش اتفاق افتاد برخی از صنوف مختلف بازار بوشهر به دلیل آنچه که اعتراض به مظالم رئیس و مأمورین عدلیّه بوشهر می‌دانستند در هماهنگی با هم در تلگراف‌خانه بوشهر تحصن کردند و طی تلگرافی به وزارت داخله اعتراض خود را نسبت به این اقدام رئیس و مأموران عدلیّه اعلام نمودند. یکی از عطاران بوشهر توسط مأمورین عدلیّه مورد ضرب و شتم قرار می‌گیرد که پس از وقوع این اتفاق برخی از کسبه و بازاریان بوشهر با تعطیل نمودن بازار و در جریان گذاشتن علی‌دستی نماینده بوشهر و همچنین وزارت داخله، به این قضیه اعتراض و خواستار اخراج و عذرخواهی مأمورین می‌شوند که به طبقه اصناف توهین نموده‌اند. (ساکما، ۲۴۰۱۳۴۷۳: ۳)

۷. نظام‌نامه قهوه‌خانه‌ها و طبّاخ‌خانه‌ها و سلمانی‌ها

اصناف مختلف بازار ملزم به رعایت شرایط و ضوابط اعمال شده از سوی بلدیّه و حکومت بنادر و جزایر بوده‌اند. از میان صنوف مختلف بازار بوشهر صنّف قهوه‌خانه‌دارها و طبّاخی‌ها نیز که قانون و مقررات مخصوص به خود را داشته‌اند هم در کنار سایر اصنافی چون خبازها، قصاب‌ها، خرازها، بزازها و غیره ملزم به رعایت این مقررات اعمالی از سوی بلدیّه بودند. به‌عنوان مثال در بخشنامه‌ای که برای طبّاخ‌خانه‌های مستقر در بازار صادر و ارسال شده بود

قیمت صبحانه (چاشت)، ناهار، شام به ترتیب ۳، ۵ و ۷ قران تعیین شده بود که ملزم به رعایت آن بوده‌اند. (ساکما، ۲۹۳/۳۲۸۱۵: ۲) همچنین بر این اساس یک ظرف چلو ۱۰ شاهی، یک ظرف خورش ۱۰ شاهی، یک نان معمولی ۲ شاهی، لیموناد بدون یخ ۵ شاهی، یک خوراک ماهی ۱ قران، یک خوراک شامی ۱ قران، یک خوراک سیب‌زمینی کباب ۱ قران. علاوه بر این شرح وظایف و نظام‌نامه املاک اجاره‌ای و خانه‌های مسکونی و سلمانی‌ها هم توسط بلدیة مشخص و گزارش آن به وزارت داخله ارسال می‌شد. مثلاً در شرح وظایف سلمانی‌ها واقع در بازار آمده است که: سلمانی‌ها می‌بایست که همه ماه معاینه شوند و ورقه صحت مزاج و تأییدیه سلامت جسمی و روحی خود را از پزشک بلدیة دریافت کنند. دوم در موقع اصلاح کردن باید پیش دهنه‌ی سفید در بر کنند. سوم لوازم سلمانی از قبیل حوله، ملافه، لنگ و سایر اشیا لازمه بایستی تمیز و پاک‌بوده باشند. (سدیدالسلطنه ۱۳۷۱: ۴۲) چهارم درموقع استعمال تیغ قبلاً بایستی باشعله‌الکل ضد عفونی نمایند که سایرین را دچار امراض مسری از قبیل سفلیس و سودا نکند. پنجم درموقع استعمال فرچه (بروش صورت) و صابون بایستی قبلاً آن را شستشو نمایند، بخصوص می‌بایست ظرفی برای جوشاندن فرچه داشته باشند که پس از جوشاندن برای مشتری دیگری استعمال نمایند. ششم دکان و مغازه‌ی سلمانی بایستی از ساروج ساخته شده باشد که صاحب‌دکان بتواند همه روزه جاروب و شستشو نمایند که موسایر کثافات در دکان جمع نشود. در مجموع کلیه دکان و دستگاه و لوازمات اصلاح و غیره بایستی تمیز بوده باشند، مخصوصاً دکان آنها پاک و خالی از مواد آلوده باشد. رئیس وقت بلدیة بوشهر سید حسین سیادت تمامی دکانین و سلمانی‌های بوشهر را موظف به رعایت این موارد کرده و در متن اعلامیه به آنها هشدار داده که در صورت عدم رعایت این موارد مورد پیگیری قرار خواهند گرفت. در ضمن آنان را مکلف به قاب گرفتن این نظام‌نامه و نصب آن در مغازه خود می‌کند. (ساکما، ۲۹۳/۳۲۸۱۵: ۳)

۸. شهر یور بیست و تاثیرات آن بر بازار بوشهر

۱.۸ بی ثباتی در بازار

ثبات سیاسی ایجاد شده توسط رضاشاه پس از شانزده سال با ورود و هجوم نیروهای متفقین در چهارم شهریورماه ۱۳۲۰ شمسی از هم پاشیده شد و بدنبال این تحول، پایه و اساس سیاست ایران دگرگون گردید. متعاقب آن استان‌های مختلف از جمله بندر بوشهر نیز متأثر از این تغییر و تحول سیاسی گردید که تا حدود زیادی اقتصاد تجاری، مبادلات بازرگانی، گمرک و

بازار مرکزی شهری نیز از این رویداد تأثیر فراوان پذیرفت. هم‌زمان با سقوط نظام سیاسی و اقتصادی ایران، کمبود ارزاق و اقلام گوناگون و مورد نیاز مردم به شدت بوشهر و بازار آن را تحت تأثیر خود قرار داد. کمبود نان، آذوقه، غله و گندم طبقات گوناگون مردم و بازاریان بوشهر را به شدت آزرده خاطر می‌ساخت و آنان را در مضیقه می‌گذاشت. (چمنکار ۱۳۹۹: ۱۲)

یکسال پیش از بحران سیاسی و اقتصادی پیش آمده در بوشهر و بازار آن اقداماتی از سوی فرمانداری وقت بوشهر برای بهبود اوضاع بازار و ارائه راهکارهایی برای جبران کمبودها در بازار اندیشیده شده بود. (همان: ۱۴) براساس قراین و شواهد موجود و برطبق اسناد و اخبار جراید و روزنامه‌های محلی زمینه احتکار و کمبود اقلام مورد نیاز مردم در بازار یکسال پیش از شهریور بیست فراهم شده بود که این جریان با وقوع رخداد تاریخی شهریور بیست و بوجود آمدن معضلات و مشکلات جدید چندین برابر گردید. بعنوان مثال در سال ۱۳۱۹ ش بر اثر کمبود گوشت در بازار فرماندار وقت بوشهر کمیسیونیی که از روسای بهداری و قرانتین جنوب و شهردار و کمک دامپزشک کشتارگاه و همچنین مدیرعامل شرکت گوشت با حضور فرماندار بوشهر آقای ظهیر، در فرمانداری تشکیل شده بود برای بهبود روند توزیع گوشت شهر تصمیماتی گرفته شد و به موجب آن جلسه به اجرا نیز گذاشته شد. بر اساس مصوبات این جلسه مقرر شده بود که: آقای دامپزشک هر روزه از ساعت ۵/۵ تا ۷/۵ با مراقبت بیشتری مشغول معاینه کشتار شود ۲- حیوان‌هایی که با این منظور از اطراف می‌رسند به مدت دو هفته یونجه و جو بدهند که از خستگی و لاغری زیاد درآیند. ۳- شماره کشتار گوسفند و تعداد آن مطابق تعهد کتبی باشد که شرکت گوشت داده است. ۴- دکان مخصوص فروش گوشت گوسفند باز شود که تابلو مخصوص داشته باشد و اگر چنانچه یک تکه گوشت بز در آن دکان مأمورین مربوطه پیدا کردند شرکت موظف به پرداخت پانصد ریال باشد. ۵- و در آخر مقرر گردید که قیمت گوشت گوسفندی هر کیلو ۲۵ دینار گران تر از سابق بشود. (خلیج ایران، س ۱۲، ش ۷، ۵ دی ماه ۱۳۱۹ ش/ ۲۶ ذی‌قعدة ۱۳۵۹ ق: ۴)

با اقداماتی که از سوی فرمانداری و شهرداری و سایر ارگان‌های مربوطه انجام پذیرفت تا حدود فراوانی از افزایش قیمت‌ها و یا کمبود مواد غذایی مورد نیاز مردم در بازار جلوگیری به عمل آمد تا جایی که در تیرماه ۱۳۲۰ شمسی وضعیت خواربار به گونه‌ای بود که تا حدود زیادی در دسترس مردم قرار داشت و مردم از هر حیث در رفاه بودند. (خلیج ایران، س ۱۲، ش ۲۹، ۲۸ تیر ۱۳۲۰ ش/ ۲۳ جمادی الثانی ۱۳۶۰ ق: ۴) علاوه بر این در حوزه‌ی نظارت بر اصناف فعال در بازار نیز نظارت‌های دقیقی به عمل می‌آمد و در این رابطه قوانین و مقررات لازم برای

هر یک از صنوف وضع می‌گردید. بر همین اساس در تیرماه ۱۳۲۰ شمسی آیین‌نامه دوخت و دوزان و پیراهن‌دوزان و لحاف‌دوزان توسط اداره‌ی بخش قماش بوشهر تدوین گردید. بر اساس این آیین‌نامه مقرر شده بود که هر یک از صنوف پیراهن‌دوزان و دوخته‌دوزان و لحاف‌دوزانی که به وسیله ارائه قبض مالیاتی سال‌های ۱۳۱۷ یا ۱۳۱۸ یا ۱۳۱۹ شمسی که در یکی از سنوات مزبور پرداخت شده باشد چنانچه حرفه خود را ثابت نمایند و مشخص گردد که متعلق به صنف خیاطان هستند می‌توانند اجناس مورداحتیاج خود را از اداره‌ی بخش قماش بوشهر تحویل بگیرند. میزان سهمیه صنف خیاطان و لحاف‌دوزان بر اساس میزان مالیات پرداختی در سال‌های فوق‌الذکر و همچنین استعداد و توانایی فروش این اصناف تعیین می‌شده است. (روزنامه خلیج ایران، س ۱۲، ش ۲۶، ۷ تیر ۱۳۲۰ ش / ۲ جمادی الثانی ۱۳۶۰ ق: ۴) علی‌رغم نظارت فرمانداری و شهرداری بر عملکرد اصناف در بازار شهر، کم‌فروشی‌ها و احتکارهایی هم صورت می‌گرفت و ورود متفقین و دست‌اندازی آنان به انبارهای غله ایران از جمله بوشهر بر این بحران افزود.

۲.۸ سایه بحران بر بازار بوشهر

۱.۲.۸ کمبود غله و راهکارهای مقابله با آن

همان‌گونه که گذشت ورود نیروهای متفقین پس از شهریور بیست فشارهای فراوانی را گذشته از جوانب سیاسی از لحاظ اقتصادی و معیشتی بر مردم و بازاریان تحمیل نمود. (فلور ۱۳۹۹: ۲ / ۵۲۸) از همین روی در روزهای نخستین ورود متفقین و آشفتگی سیاسی حاصل از آن فرماندار بوشهر میرعلی ظهیر در پیامی ضمن تشریح وقایع رخ داده در پایتخت از مردم بوشهر خواست تا "اولا در این موقع وحشتی به خود راه نداده و کمال خونسردی و متانت را رعایت نموده و با نهایت آرامش رفتار نمایند و کوچک‌ترین حرکتی که باعث برهم زدن نظم و آرامش باشد از خود بروز ندهند". (روزنامه خلیج ایران، س ۱۲، ش ۳۸، ۸ شهریور ۱۳۲۰ ش / ۶ شعبان ۱۳۶۰ ق: ۴) طبق اعلامیه‌ها و بخش‌نامه‌هایی که از سوی نخست‌وزیر وقت محمدعلی فروغی صادر می‌شد به فرمانداران ولایات و استان‌ها نیز دستور داده شده بود که از هرگونه حرکتی که باعث تشویش خاطر اذهان عمومی می‌شود خودداری نمایند و آرامش را برقرار کنند. (روزنامه خلیج ایران، س ۱۲، ش ۴۲، ۲۹ شهریور ۱۳۲۰ ش / ۲۷ شعبان ۱۳۶۰ ق: ۴)

در روزهایی که ایران در کمبود آذوقه و خواربار و گندم و سایر اقلام غذایی و حضور نیروهای بیگانه در خاک خود می‌سوخت در بندر بوشهر نیز بیشترین تلاش‌ها از سوی

بررسی عملکرد نظارتی دولت پهلوی بر ... (محمدجعفر چمنکار و گالیا حق پرست) ۱۰۷

فرمانداری و شهرداری برای جمع‌آوری خواربار و تأمین هزینه آرد و گندم و گوشت مردم شهر و بازار صورت می‌گرفت. (خلیج ایران، س ۱۲، ش ۴۷، ۲۷ مهر ۱۳۲۰ ش / ۲۷ رمضان ۱۳۶۰ ق: ۴) بر همین اساس برخی دستورات همراه با اعمال نظرهای فشرده از سوی شهرداری بر روی برخی از اصناف بازار از جمله قصاب‌ها و گوشت فروش‌های بازار برای فروش و ارائه گوشت ارزان و مناسب به مردم بوشهر صورت پذیرفت. بر این اساس آیین‌نامه گوشت فروش‌ها با در نظر گرفتن شرایط بحرانی آن روزهای ایران و بوشهر توسط شهرداری به اجرا گذاشته شد. بر اساس این آیین‌نامه باز کردن دکان گوشت فروشی باید مطابق با پروانه شهرداری باشد. پروانه نامبرده رایگان ارائه می‌گردید و قابل انتقال به دیگری نبوده است. علاوه بر این گوشت فروشی می‌بایستی سرمایه کافی برای دکان خود داشته و شخصا در کشتارگاه حضور یافته و برای دکان خود گوشت تهیه نماید. همچنین در این آیین‌نامه آمده بود که تغییر جای دکان و تبدیل نوع گوشت فروشی که در پروانه قید شده است بسته به اجازه شهرداری است (روزنامه خلیج ایران، س ۱۲، ش ۲۹، ۴۲ شهریور ۱۳۲۰ ش / ۲۷ شعبان ۱۳۶۰ ق: ۳) علاوه بر این دکان گوشت فروشی برای تأمین گوشت مردم و بازار تعطیل پذیر نبوده است مگر در صورت داشتن عذر موجه و اجازه کتبی شهرداری که در صورت تخلف پس از سه روز از تاریخ اخطار شهرداری حق کشتار صاحب پروانه به دیگری واگذار خواهد شد. در هر صورت تعطیلی دکان او با عذر موجه از یک هفته نباید تجاوز نماید. ترازوی دکان نیز می‌بایستی از نوع ترازوهای معروف به مرغی می‌بوده که سنگ آن نیز از اوزان رسمی باشد. (همان: ۴)

۲.۲.۸ نهادهای دولتی و مقابله با کم‌فروشی

بنابراین فرمانداری و شهرداری با وضع و تجدید چنین قوانین آیین‌نامه‌هایی در صدد برقراری نظم و سامان دادن اوضاع آشفته بازار بودند. در روزها و ماه‌های بحرانی پس از شهریور بیست که هر روز کمبود یکی از مواد غذایی روح مردم بوشهر را آزرده خاطر می‌نمود نهادها و ارگان‌هایی به مانند شهرداری، فرمانداری و اعضای اتاق بازرگانی بوشهر نهایت تلاش خود را برای عادی‌سازی روند دریافت و در اختیارگیری اغذیه و اجناس مورد احتیاج مردم به کار می‌گرفتند. این ارگان‌ها در هماهنگی با هم به وارد کردن شکر و یا گندم مبادرت می‌کرده‌اند. (خلیج ایران، س ۱۲، ش ۴۷، ۲۷ مهر ۱۳۲۰ ش / ۲۷ رمضان ۱۳۶۰ ق: ۳)

در برخی از مواقع شهرداری برای جلوگیری از برهم خوردن نظم شهری و نظم بازار به مقابله با فرد خاطی و گران‌فروش می‌پرداخت. (همان: ۴) در یکی از موارد مأموران شهرداری با

یکی از کسبه بازار که فرج‌الله نامی بوده است به دلیل آنکه روغن خود را بر خلاف مقررات و نرخ شهرداری فروخته بوده برخورد کرده و وی را به این دلیل تحت پیگرد قانونی قرار می‌دهد و پرونده وی را به دادگاه فرستاده و در نهایت فروشنده‌ی متخلف به پرداخت ۲۵۰ ریال جریمه نقدی و یک روز بازداشت محکوم می‌شود. (همان، س ۱۲، ش ۴۷، ۲۷ مهر ۱۳۲۰ ش / رمضان ۱۳۶۰ ق: ۴) در آن روزهای حساس نرخ و عرضه گندم و نان نیز که به قوت اصلی مردم در بوشهر تبدیل شده بود با توجه به محدودیت‌ها و کمبودهای به وجود آمده دچار بحران شد. بر اساس پیشنهاد کمیسیون شهرداری نان به صورت دقیق نرخ گذاری گردید. بر این اساس که در هماهنگی با تهران صورت پذیرفت قیمت نان در بوشهر و کلیه شهرستان‌ها هر کیلو به میزان یک ریال می‌بایستی به فروش برسد. بر این اساس بود که اداره‌ی شهرداری بوشهر به تمامی نانوهای شهر و بازار دستور اکید داد که نان را به نرخ تعیین شده و بر روی وزن مورد نظر بفروش رسانده و در اختیار مردم شهر قرار دهند. (همان، س ۱۲، ش ۴۷، ۲۷ مهر ۱۳۲۰ ش / رمضان ۱۳۶۰ ق: ۲) شهرداری برای مدتی موفق به کنترل قیمت نان و پخش آرد و نان در بازار شد. (همان: ۳)

بر طبق گزارش‌های کمیسیون شهرداری برای رفاه و آسایش مردم بوشهر پس از مدتی مجدداً این اداره دست به کاهش نان می‌زند تا جایی که نرخ نان با اقدامات بازدارنده شهرداری از هر کیلو یک ریال و بیست دینار به یک کیلو یک ریال کاهش یافت. شهرداری همچنین دستور داده بود که نان خوب پخت و هر روز هم یک دکان، نان لواش پخت نمایند و برای رفع درگیری‌ها بر سر نان یک دکان نانوایی اضافه نیز به مابقی نانوایی‌ها افزوده شود. این سیاست اعمال شده از سوی شهرداری موجب گردید تا خدمات بیشتری از سوی نانوایی‌ها در عرضه و توزیع نان در آن وضعیت بحرانی که کمبود نان و آذوقه و خواربار فشار طاقت‌فرسایی را بر مردم تحمیل می‌نمود صورت گیرد. (روزنامه خلیج ایران، س ۱۲، ش ۳۸۸، شهریور ۱۳۲۰ ش / ۶ شعبان ۱۳۶۰ ق: ۴) اتاق بازرگانی بوشهر هم وارد عمل شده با آزادسازی کالاهای انحصاری قند و شکر و چای و قماش بازرگانان بوشهری که توسط کشتی بازرگانی لویانک (LOYANK) وارد شده بود، ۵۰۰۰ هزار کیسه شکر و تعدادی اجناس متفرقه مورد نیاز مردم برای تزریق به بازار و توزیع میان مردم در گمرک بوشهر تخلیه گردید. (همان، س ۱۲، ش ۳۸، شهریور ۱۳۲۰ ش / ۶ شعبان ۱۳۶۰ ق: ۲)

علاوه بر این، کشتی‌های حامل گندم نیز در بوشهر به تخلیه گندم مبادرت می‌ورزیده‌اند. علی‌رغم این اقدامات بازهم در بیشتر مواقع بحران کمبود نان منجر به درگیری‌هایی در مقابل

بررسی عملکرد نظارتی دولت پهلوی بر ... (محمدجعفر چمنکار و گالیا حق پرست) ۱۰۹

نانوایی‌ها و بازار می‌شد. در آبان ماه ۱۳۲۰ شمسی به دلیل ورود زائران و حجاج بیت‌الله و عده‌ای از مردم در مقابل یکی از نانوایی‌های شهر درگیری به وجود آمده بود که این درگیری با رفتن این مسافران از بوشهر و همچنین اقداماتی که از سوی شهرداری و آقای شوکت رئیس اداره‌ی مالیه بوشهر صورت گرفت برطرف شد. (همان، س ۱۲، ش ۳۸، شهریور ۱۳۲۰ش/ ۶ شعبان ۱۳۶۰ ق: ۲) با دستور رئیس مالیه بوشهر مقرر شده بود که گندم بیشتری به نانوایان بدهند که نانوایی‌ها پخت بیشتری کرده و نان بیشتری در اختیار مردم و بازاریان قرار دهند تا بدان وسیله از شدت درگیری‌ها بر سر نان هم کاسته شود. (همان، س ۱۲، ش ۳۸، شهریور ۱۳۲۰ش/ ۶ شعبان ۱۳۶۰ ق: ۲)

در روزها و ماه‌های پس از شهریورماه بیست، کشتی‌های انگلیسی مشغول تخلیه شکر و گندم و سایر اقلام خوراکی در اسکله و گمرک بوشهر بودند (ساکما، ۱۶۸۱/۲۹۰: ۲) که بطور دقیق مشخص نیست که چه میزان از این اقلام در اختیار مردم و بازاریان بوشهری قرار می‌گرفته است. آیا این تعداد از کیسه‌های گندم و شکر که میزان آن به چیزی در حدود یک تن و در برخی مواقع به سه تن می‌رسیده در اختیار مردم بوشهر و ایران قرار می‌گرفته است (ساکما، ۱۶۸۱/۲۹۰: ۲) یا خیر؟

آنچه که از خلال گزارش‌های اسناد و روزنامه‌ها بر می‌آید این است که کشتی‌های باری فراوانی به تخلیه غله و خواربار در بوشهر مشغول بوده‌اند. (خلیج ایران، س ۱۲، ش ۴۷، ۲۷ مهر ۱۳۲۰ش/ ۲۷ رمضان ۱۳۶۰ ق: ۲) در برخی از اسناد به جا مانده اینگونه آمده است که انگلیسی‌ها گندم‌هایی را از سوی هندوستان به بوشهر می‌آوردند و نزدیک به ۱۵۰۰ کیلوگرم از این گندم‌ها را در اختیار فرمانداری بوشهر قرار داده‌اند. انعکاس این اخبار را می‌توان در مکاتبات دکتر حسابی فرماندار وقت بوشهر ملاحظه کرد. (ساکما، ۱۶۸۱/۲۹۰: ۲) با توجه به کمبود گندم در بوشهر و جنوب فارس، صادقزاده رئیس دارایی بوشهر خواستار این امر می‌شود که با توجه به کمبود غله و گندم، قنسولگری انگلیس در بوشهر و سایر قنسولگری‌های جنوب باید گندم مصرفی خودشان را از بصره تهیه نمایند. (ساکما، ۱۶۸۱/۲۶۰: ۵) علاوه بر بوشهر در دی ماه ۱۳۲۰ شمسی از سوی دارایی بوشهر بر طبق دستور استانداری هفتم علاوه بر بوشهر مقدار ۳۵۰ تن گندم برای زارعین برازجان و دیلم اختصاص داده شد چرا که در این نواحی نیز کمبود غله و آذوقه فشار فراوانی بر روی مردم وارد ساخته بود تا جایی که برخی از مردمان دیلم به جای گندم از خرما، گذران امور می‌کردند. (ساکما، ۱۶۸۱/۲۹۰: ۶) خشکسالی و کمبود بارندگی هم مزید علت شده بود تا غله و خواربار تا حدود زیادی در بوشهر و سایر نواحی آن کمیاب

شود. در اسفند ماه ۱۳۲۰ شمسی به دنبال اقدامات شهرداری و پیگیری‌های شخصی از کارمندان شهرداری به نام "کوسه" که مسئولیت بازرسی از بازار بوشهر را بر عهده داشت و به نوعی بازرسی بازار بود، خواربار و گوشت تا حدودی در بازار بیشتر شد و اقلام مورد نیاز مردم در بازار در دسترس آنان قرار گرفت. بطوریکه در این ماه از سال کشتار گوسفند از ۳۰ راس دام به ۵۰ راس رسید. علاوه بر این اقداماتی نیز برای بهبود قیمت سایر ارزاق عمومی از جمله پنیر و سبزی و ماست صورت پذیرفت. تا جاییکه قیمت لبنیات و میوه‌جات از ۴/۵۰ ریال به ۲/۵۰ ریال و لبنیات نیز از ۳ ریال به ۲ ریال کاهش یافته و ارزانتر در دسترس مردم در بازار قرار گرفت. (ساکما، ۱۶۸۱/۲۹۰: ۷) بررسی اسناد و اخبار جراید و روزنامه‌های پس از سالهای شهریور بیست نشان می‌دهد که هم‌زمان با کمبود غله و نان و سایر ارزاق در بازار بوشهر اقداماتی از سوی مسئولین وقت صورت گرفته اما این اقدامات با توجه به کمبود نان و گندم که سراسری بوده است در بیشتر مواقع مردم را به ستوه می‌آورده است و آنان از کمبود نان می‌نالیده‌اند. (روزنامه خلیج ایران، س ۱۳، ش ۶۰، ۲۰ خرداد ۱۳۲۱ ش / ۱۴ جمادی‌الاول ۱۳۶۰: ۳) این وضعیت گویای نوعی عدم ثبات در وضعیت اقتصادی و معیشتی مردم و بازاریان بوشهر در خلال سال‌های پس از شهریور بیست می‌باشد.

در سال ۱۳۲۱ علاوه بر کمبود نان و غله، کمبود برنج نیز در بازار از سویی باعث فشار اقتصادی و معیشتی بر مردم و از سوی دیگر موجب احتکار آن توسط احتکارگران شد. (ساکما، ۱۶۸۱/۲۹۰: ۳) از همین رو برای کاستن از نرخ برنج و توزیع آن در بازار برای دسترسی ساده‌تر و ارزانتر مردم اقداماتی از جمله واردات برنج از شهرهای همجوار و مرکزی ایران صورت پذیرفت. (ساکما، ۱۶۸۱/۲۹۰: ۳) قیمت برنج که هر سه کیلو ۲۴ ریال بود به ۱۱ ریال کاهش یافت، عده‌ای از بازرگانان بوشهر در هماهنگی با اداره دارایی بوشهر ۴۰۰ کیسه برنج از اصفهان و شیراز وارد نمودند. این برنج‌ها از سوی دارایی به خانواده و مغازه‌هایی در بازار اختصاص می‌یافت که از طرف آنان انتخاب شده بودند. با این اقدام قیمت برنج متوسط درجه سه کمتر بوده و مردم تا حدود زیادی از آن تنگنای مالی و معیشتی بوجود آمده در بازار رهایی می‌یافتند. (همان، س ۱۳، ش ۶۰، ۲۰ خرداد ۱۳۲۱ ش / ۱۴ جمادی‌الاول ۱۳۶۰: ۴). در آن سال‌ها در آگهی‌ها و اطلاعیه‌هایی که از سوی اداره دارایی بوشهر چاپ و منتشر گردید برای آسایش بیشتر مردم کوپن قند و شکر و قماش فروخته و در اختیار آنان قرار گرفت.

سه‌میه هر خانوار ۷۵۰ گرم قند و شکر در ماه بود (۳۰۰ گرم قند و ۴۰۰ گرم شکر) قیمت قند نیز هر کیلویی ۸/۵۰ ریال و شکر ۷/۵۰ ریال بود که از این طریق برای دسترسی آسان مردم

بررسی عملکرد نظارتی دولت پهلوی بر ... (محمدجعفر چمنکار و گالیا حق پرست) ۱۱۱

به این اقلام در اختیار آنان قرار گرفت و از این طریق به نوعی انحصار در بازار تا حدودی از بین رفته و کاهش یافت اما این احتکار تمام شدنی نبود. هرگونه مشاهده خلاف مقررات به رئیس اداره دارایی و اقتصادی بوشهر گزارش می‌شد و هیأت بازرسی به جریان کم‌فروشی و گران‌فروشی‌ها در بازار ورود می‌کرد. (همان، س ۱۳، ش ۶۰، ۲۰ خرداد ۱۳۲۱ ش/ ۱۴ جمادی الاول ۱۳۶۰ ق: ۴) با وجود اقداماتی که در زمینه بهبود خواربار و در دسترس گرفتن اجناس و مواد غذایی مورد نیاز مردم در بازار صورت می‌گرفته اما بازهم نارضایتی مردم از کمبود غله و خواربار کاهش نمی‌یافته است. این وقایع نشان از وضعیت متزلزل بازار و حال و روز مردم بوشهر در آن مقطع زمانی دارد که در آن گیرودار هر از چند گاهی یکی از اقلام مورد نیاز مردم نایاب و قیمت آن کالا در عرض چند روز چندین برابر می‌شده است. در همان روزها قیمت روغن نیز بطور شگفت‌انگیزی بالا رفته بطوریکه در بازار یافت نمی‌شد و از این حیث اهالی بوشهر کاملاً نگران و در مضیقه بودند تا اینکه در خرداد ماه ۱۳۲۱ شمسی با همکاری شهرداری پنجاه دله روغن از کازرون وارد و آن را از قرار سه کیلو ۱۱۰ ریال خورده فروشی نموده و در اختیار مردم گذاشتند و از هر گونه جمله فروشی خودداری نمودند. (همان، س ۱۳، ش ۶۰، ۲۰ خرداد ۱۳۲۱ ش/ ۱۴ جمادی الاول ۱۳۶۰ ق: ۴) در چنین وضعیتی شهرداری و اداره دارایی بوشهر در هماهنگی با فرمانداری و گمرک بوشهر اقدامات فراوانی را برای بهبود شرایط پیش آمده در بوشهر به کار گرفتند. در این میان بازرسی‌هایی نیز از بازار به منظور رعایت اصول بهداشتی و همچنین تعدیل نرخ بهای خواربار و کالا از طرف رئیس بهداری و شهرداری بوشهر صورت می‌گرفته است. (سالنامه پارس، س ۱۷، ۱۰ فروردین ۱۳۲۱ ش/ ۱۲ ربیع الاول ۱۳۶۱ ق: ۷۴-۱۱۷)

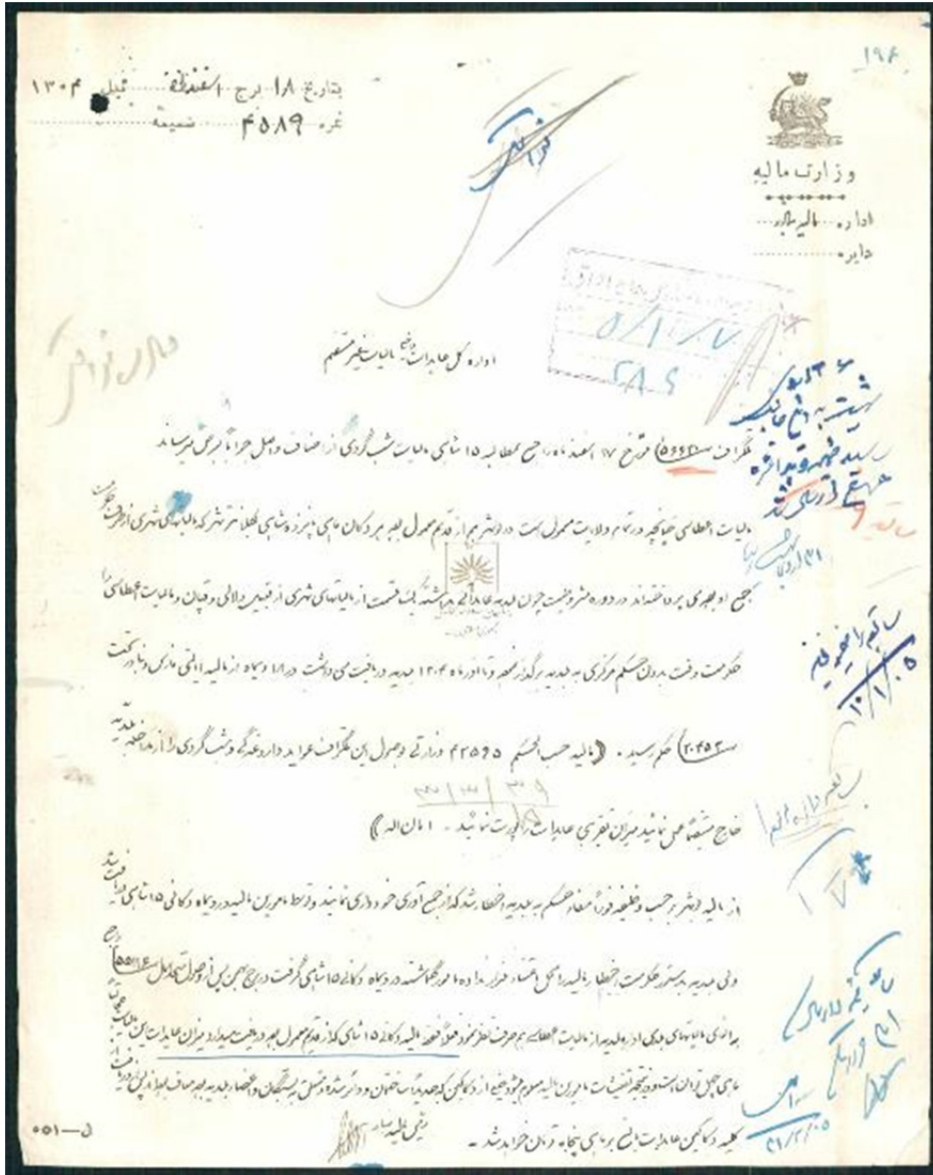
۹. نتیجه‌گیری

با تأسیس دولت پهلوی تحولات شکل گرفته در عرصه‌های گوناگون سیاسی و اقتصادی و اجتماعی بنادر خلیج فارس از جمله بندر بوشهر را تحت تأثیر خود قرار داد. علی‌رغم انتقال کانون اقتصادی از بوشهر به خوزستان و خرمشهر که مد نظر پهلوی اول بود؛ اما اقتصاد بوشهر به محوریت گمرک و بازار این شهر فعال باقی ماند. با پر رنگ شدن نقش دولت در عرصه‌های سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی، بازار بوشهر به یکی از مراکز حساس نظارتی دولت و نهادهای حاکمیتی در بوشهر تبدیل گردید که هدف از نظارت بر بازار از سوی دولت، تحت کنترل درآوردن این نهاد اقتصادی به منظور پیاده‌سازی اهداف خود و در راستای چشم‌اندازهای

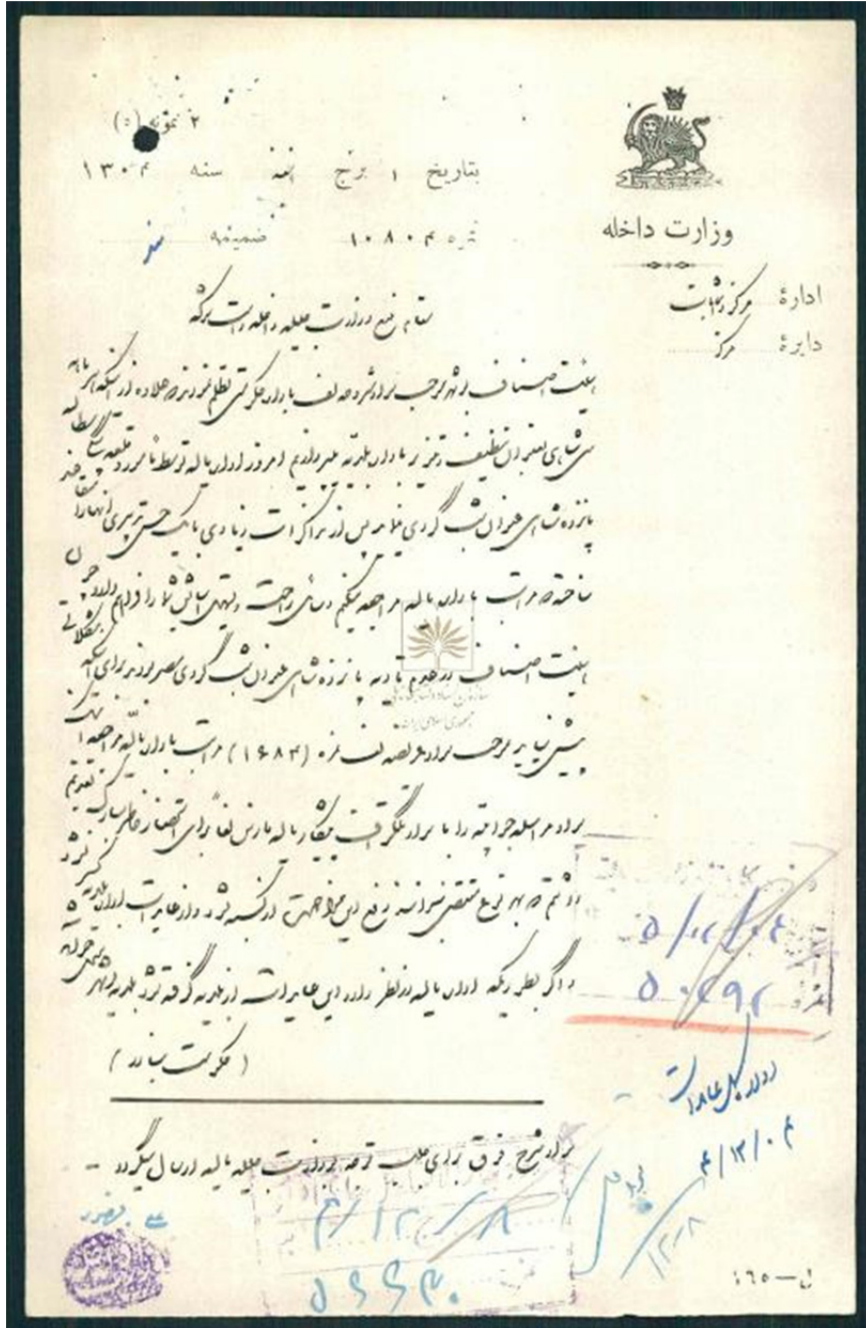
ترسیم شده از طرف نهادهای دولتی بود. نهادهای نوینی به مانند بلدییه و مالیه در کنار فرمانداری بوشهر، نقش مهمی در زمینه هماهنگ‌سازی، به‌روزرآوری و همچنین مبارزه با قاچاق کالا و گران‌فروشی و تثبیت نرخ ارزاق و قیمت‌ها با هدف یکدست‌سازی بازار انجام دادند. بحران شهریور بیست که منجر به کمبود ارزاق و آذوقه در بوشهر و بنادر گردید بیش از پیش نقش دولت پهلوی را در کنترل بازار و نظارت بر آن نشان می‌دهد؛ گرچه اوج و عمق بحران سیاسی موجب بحران اقتصادی در بازار بوشهر و کمبود غله و آذوقه شده بود و این عامل خود تا حدودی مانع عملکرد دولت بر نظارت و کنترل بازار می‌شد؛ اما در نهایت دولت و نهادهای حاکم با تدوین سیاست‌های اقتصادی توانستند بر بحران اقتصادی و فقدان منابع و آذوقه در بازار فائق آیند.

بررسی عملکرد نظارتی دولت پهلوی بر ... (محمدجعفر چمنکار و گالیا حق پرست) ۱۱۳

اسناد

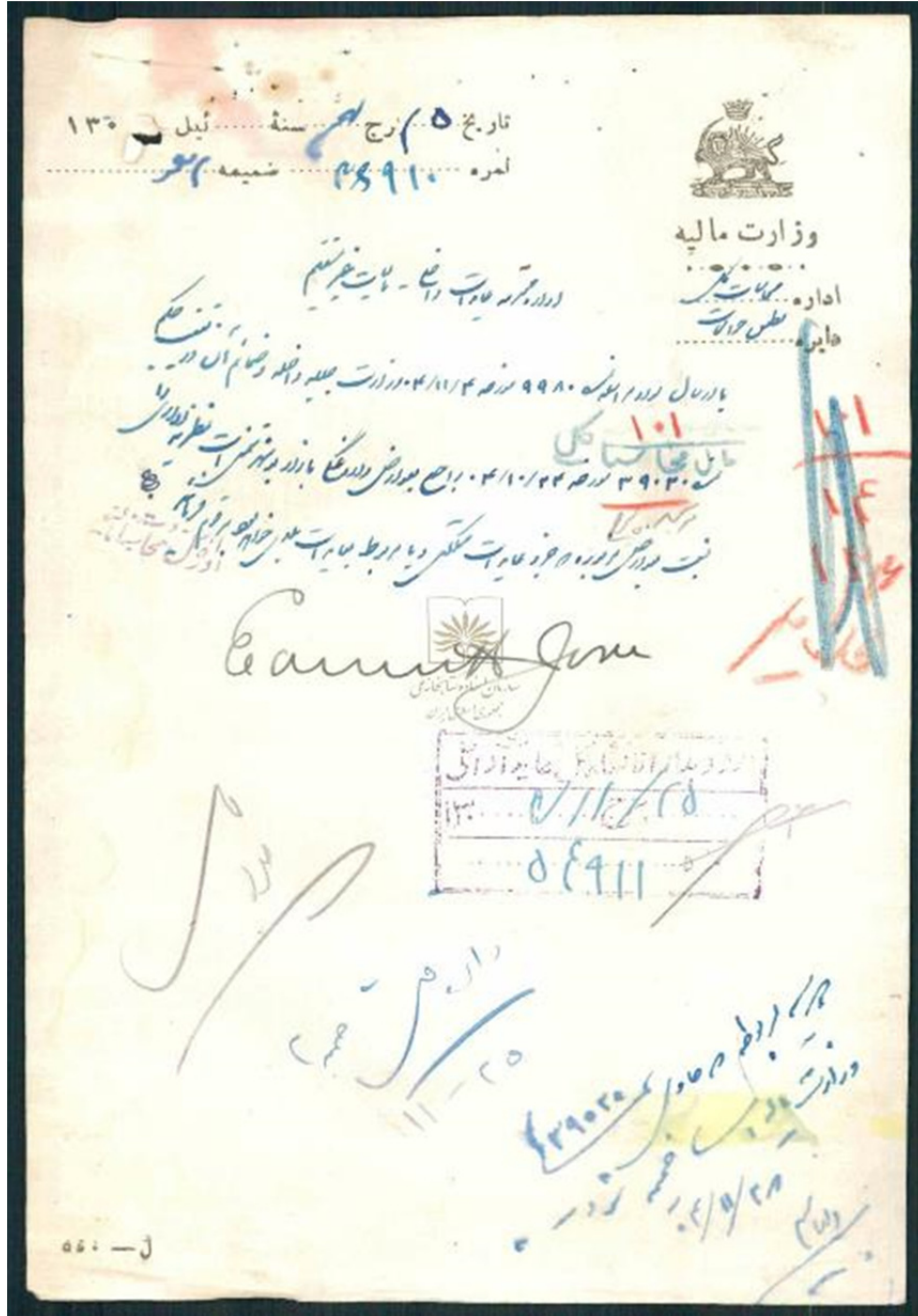

تعیین مالیات داروغگی توسط بلدیہ

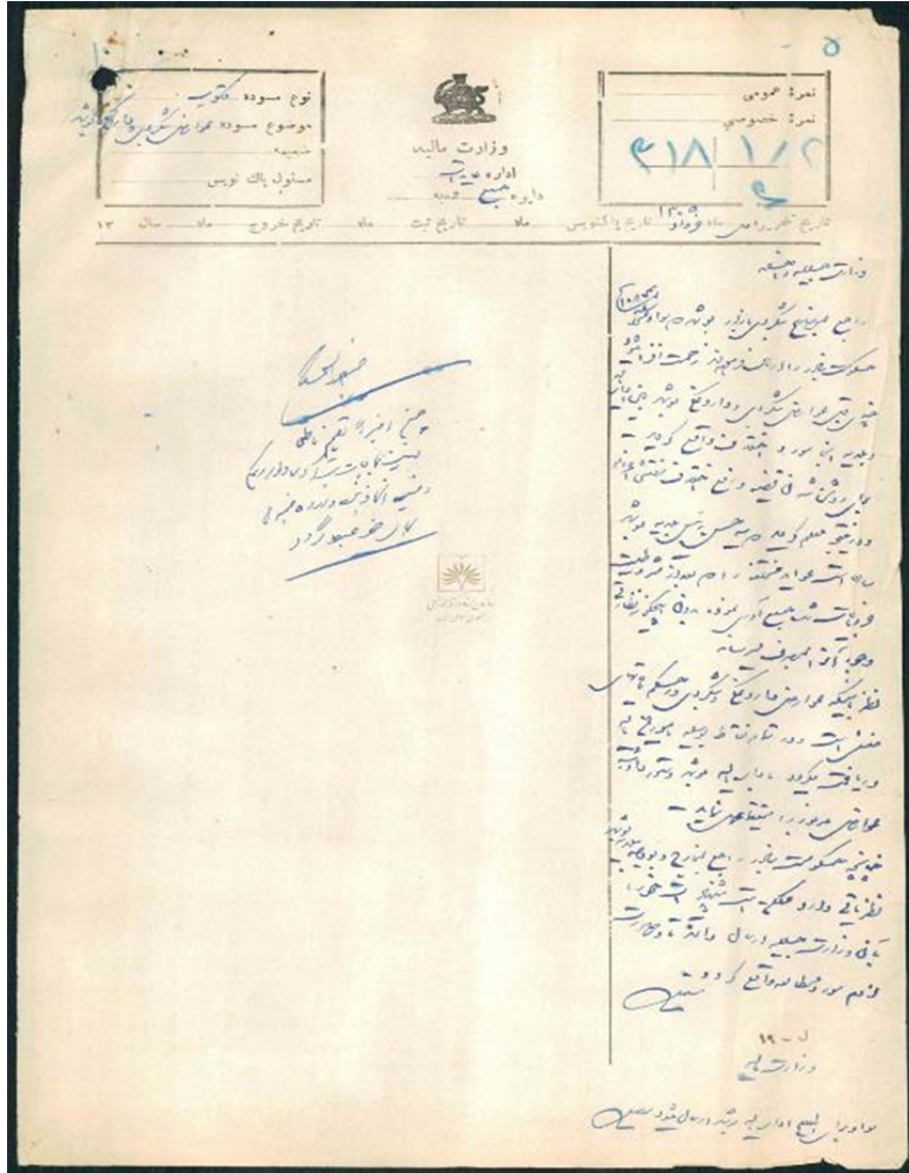

اختلاف مالیه و بلدیہ بر سر دریافت مالیات بازار

بررسی عملکرد نظارتی دولت پهلوی بر ... (محمدجعفر چمنکار و گالیا حق پرست) ۱۱۵

تعیین مالیات بر بازاریان توسط بلدیة

تعیین عوارض شکرگردی و داروعلگی بر بازاریان

بررسی عملکرد نظارتی دولت پهلوی بر ... (محمدجعفر چمنکار و گالیا حق پرست) ۱۱۷

کتابنامه

- پریدار، مجتبی، *اسناد اتاق بازرگانی بوشهر (۱۳۹۳)*، ج ۱، تهران، اتاق بازرگانی بوشهر و نشر آدابوم
- استفان رای، گرمون (۱۳۷۸). *چالش برای قدرت و ثروت در جنوب ایران از ۱۷۵۰ تا ۱۸۵۰ میلادی*، ترجمه حسن زنگنه، نشر همسایه، تهران
- مظفری زاده، علیرضا (۱۳۹۵). *حکمرانان بوشهر و بنادر جنوب (۱۲۶۸-۱۱۴۸ ه.ق/۱۲۳۱-۱۱۴)*، بنیاد ایرانشناسی شعبه بوشهر، بوشهر
- مشایخی، عبدالکریم (۱۳۸۶). *خلیج فارس و بوشهر، روابط سیاسی و اقتصادی ایران و اروپا در سال های ۱۳۳۹-۱۳۰۸ ه.ق/ ۱۹۲۰-۱۸۹۰ میلادی*، موسسه تاریخ معاصر ایران، انتشارات بنیاد ایرانشناسی
- مریت، هاکس (۱۳۷۱). *ایران: افسانه و واقعیت، خاطرات سفر به ایران*. مترجمان: محمدحسین نظری نژاد، محمدتقی اکبری، احمد نمایی، مؤسسه انتشارات آستان قدس رضوی، مشهد
- فلور، ویلم (۱۴۰۰). *بوشهر، شهر، جامعه و تجارت (۱۹۴۷-۱۷۹۷ م.)* ج ۱ و ج ۲، ترجمه اسماعیل نبی پور، انتشارات بنیاد ایران شناسی علوم پزشکی بوشهر
- صداقت کیش، جمشید (۱۳۹۵). *اخبار بوشهر در نشریات دوران قاجار*، انتشارات حوزه هنری بوشهر، بوشهر
- چیک، هربرت (۱۳۹۲). *گزارش های مستر چیک از رویدادهای فارس و بوشهر در جنگ جهانی اول*، ترجمه: افشین پرتو، دانشنامه استان بوشهر، انتشارات همسو، بوشهر
- ریکس، توماس، کلی، جی. بی (۱۳۸۰). *اعراب و تجارت برده در دریای پارس*، ترجمه: حسن زنگنه، انتشارات نوید شیراز، شیراز
- زنگنه، حسن (۱۳۷۹). *گزارش سالانه بایوز انگلستان در خلیج فارس*، ج ۱، دانشنامه استان بوشهر، بوشهر
- زنگنه، حسن، گزارش های سالانه سرپرستی کاکس سرکنسول انگلیس در بوشهر (۱۹۱۱-۱۹۰۵ م/۱۳۲۹-۱۳۲۳ ه.ق)، به کوشش عبدالکریم مشایخی، انتشارات بنیاد ایران شناسی، بوشهر
- بلگریو، سرچارلز (۱۳۶۹). *سفرنامه دریائی لاک به خلیج فارس*، ترجمه دکتر حسین ذوالقدر، انتشارات آناهیتا
- سدید السلطنه، محمدعلی خان (۱۳۷۱). *سرزمین های شمالی پیرامون خلیج فارس و دریای عمان*، انتشارات جهان معاصر
- یاحسینی، سید قاسم (۱۳۹۱). *رئیس علی دلواری، تجاوز نظامی بریتانیا و مقاومت جنوب*، انتشارات تاریخ معاصر ایران
- دهقانی، حسین (۱۳۹۶). *اصناف دربوشهر*، انتشارات نوید شیراز

اسناد

سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران (ساکما): ۳۵۵/۳۸۵، ۲۴۰۰۱۵۳۲۶، ۳۵۵۰۰۰۳۸۵، ۲۴۰۷۴۱۰۰۲۵، ۳۵۵۰۰۰۶۷۴، ۳۵۵۰۰۰۶۷۴، ۲۹۰۳۰/۸۳۵۴۰، ۲۹۳/۲۴۰۰۱۳۴۷۳، ۳۲۸۱۵، ۲۹۳/۷۰۳۸۶، ۳۵۵/۶۹۵، ۲۹۳، ۳۲۶۴۸/۳۲۸۷۳، ۲۶۰/۲۹۰، ۴۸۰/۱۶۸۱

نشریات

روزنامه خلیج ایران، سال دوازدهم، ش ۷، ۵ شنبه ۱۰ بهمن ماه ۱۳۱۹ شمسی / ۲ محرم ۱۳۶۰ق / ۳۰ ژانویه ۱۹۴۱م

روزنامه خلیج ایران، سال دوازدهم، ش ۱۵، ۱۲ فروردین ۱۳۲۰ شمسی / ۳ ربیع الاول ۱۳۶۰ق / ۱ آوریل ۱۹۴۱م

روزنامه خلیج ایران، سال دوازدهم، ش ۲۹، ۲۸ شنبه ۲۸ تیرماه ۱۳۲۰ شمسی / ۲۳ جمادی الثانی ۱۳۶۰ق / ۱۹ جولای ۱۹۴۱م

روزنامه خلیج ایران، سال دوازدهم ش ۲۶، ۲۶ شنبه ۷ تیرماه ۱۳۲۰ شمسی / ۲ جمادی الثانی ۱۳۶۰ق / ۲۸ ژانویه ۱۹۴۱م

روزنامه خلیج ایران، سال دوازدهم ش ۳۸، ۳۸ شنبه ۸ شهریورماه ۱۳۲۰ شمسی / ۶ شعبان ۱۳۶۰ق / ۳۰ اگوست ۱۹۴۱م

روزنامه خلیج ایران، سال دوازدهم، ش ۴۲، ۲۹ شهریور ۱۳۲۰ شمسی / ۲۷ شعبان ۱۳۶۰ق / ۲۰ سپتامبر ۱۹۴۱م

روزنامه خلیج ایران، سال دوازدهم، ش ۴۷، ۲۷ مهرماه ۱۳۲۰ شمسی / ۲۷ رمضان ۱۳۶۰ق / ۱۹ اکتبر ۱۹۴۱م

روزنامه خلیج ایران، سال سیزدهم، ش ۶۰، ۶۰ سال سیزدهم، ۲۰ خرداد ۱۳۲۱ شمسی / ۲۵ جمادی الاول ۱۳۶۱ق / ۱۰ ژوئن ۱۹۴۲م

اطلاعات، س ۲، ش ۴۵۶، ۱۴ فروردین ۱۳۰۷ش / ۱۲ شوال ۱۳۴۶ق / ۳ آوریل ۱۹۲۸م

اطلاعات، س ۵، ش ۱۵۱۶، ۲۱ دی ماه ۱۳۱۰ش / ۳ رمضان ۱۳۵۰ق / ۱۲ ژانویه ۱۳۵۰ق

اطلاعات، س ۳، ش ۷۶۹، ۲۹ اردیبهشت ۱۳۰۸ش / ۹ ذی الحجه ۱۳۴۷ق / ۱۹ می ۱۹۲۹م

روزنامه حبل المتین، سال سی و سوم، ش ۲۳، دوم مرداد ۱۳۰۴ شمسی، چهارم محرم ۱۳۴۴ق / ۲۴ جولای ۱۹۲۵م

روزنامه حبل المتین، سال سی و چهارم، ش ۲۳، هشتم آذرماه ۱۳۰۵ شمسی، ۲۴ جمادی الاول ۱۳۴۵ق / ۳۰ نوامبر ۱۹۲۶م

روزنامه حبل المتین، سال سی و ششم، ش ۳، پنجم دی ماه ۱۳۰۶ شمسی، ۲ رجب ۱۳۴۶ق / ۲۷ دسامبر ۱۹۲۷م

روزنامه حبل المتین، سال سی و ششم، ش ۱۷، چهاردهم فروردین ۱۳۰۷ شمسی، یازدهم شوال ۱۳۴۶ق، ۳ آوریل ۱۹۲۸م.

بررسی عملکرد نظارتی دولت پهلوی بر ... (محمدجعفر چمنکار و گالیا حق پرست) ۱۱۹

سالنامه پارس، س ۱۷، ۱۰ فروردین ۱۳۲۱ش / ۱۲ ربیع الاول ۱۳۶۱ق: ۳۰ مارس ۱۹۴۲م

مقالات

اسدپور، حمید (۱۳۹۸). موانع تاریخی توسعه بوشهر در دوره پهلوی، پژوهش‌های تاریخی ایران و اسلام دوره ۱۳، شماره ۲۵

چمنکار، محمدجعفر (۱۴۰۱). علل توسعه قاچاق کالا و پیامدهای آن بر اقتصاد جزایر و بنادر خلیج فارس و دریای عمان در دوره پهلوی اول، فصلنامه علمی مطالعات تاریخ انتظامی، سال نهم، شماره سی و دوم، بهار

چمنکار، محمدجعفر، (۱۳۹۹). تأثیر جنگ بین الملل دوم بر تنزل جایگاه اقتصادی بندر بوشهر، سال نهم، شماره اول، پیاپی ۱۷، پاییز و زمستان

حق پرست، گالیا (۱۴۰۰). جنگ جهانی دوم و حضور متفقین در بندر بوشهر (۱۳۲۳ - ۱۳۲۰ش)، فصلنامه تاریخ روابط خارجی، سال بیست و سوم، شماره ۸۹، زمستان